

Anmeldelser

Pil Dahlerup: Dansk litteratur: Middelalder. 1. Religiøs litteratur. 2. Verdslig litteratur. Gyldendal 1998. Pr. bd. 448 kr., samlet pris 820 kr.

At skrive en fuldt dækkende anmeldelse af de nu foreliggende bind af Pil Dahlerups stort anlagte danske litteraturhistorie kræver en mere omfattende ekspertise, end den her foreliggende kan opvise. Det vil være meget ønskeligt, om ikke blot litteraturhistorikere i almindelighed, men specialister i middelalderens litteratur, i den gammeldanske filologi, i middelalderlatin, i den katolske teologi og middelalderens kirkehistorie og almindelige historie vil underkaste dette store værk en nøje granskning, som det allerede er sket i et vist omfang. PD kommer vidt omkring og fremlægger i relation til den danske litteraturhistoriske tradition meget nyt stof; da bogen antagelig vil blive et standardværk for studerende, er det vigtigt, at den efterprøves grundigt. En del punkter, der henhører under de ovennævnte specialområder vil blive berørt i det følgende, men især vil PD's arbejde blive anskuet som litteraturhistorisk konstruktion.

Det er i sig selv en begivenhed af rang, at en enkelt forsker søsætter det projekt alene at skrive den danske litteraturs samlede historie på et videnskabeligt ambitionsniveau. Det er ikke set siden Oluf Friis og F.J. Billeskov Jansen i 1930'erne og 40'erne begyndte udsendelsen af henholdsvis *Den danske Litteraturs Historie* og *Danmarks Digtekunst*, der begge henstår som torsoer. Vi skal tilbage til N.M. Petersens pionerarbejde fra 1850'erne for at finde et fuldført værk af denne kategori, der også er et enkeltmandsværk.

At skrive netop videnskabelig litteraturhistorie er et vigtigt anliggende for PD. Det spørgsmål, som David Perkins stillede og besvarede benægtende i *Is Literary History Possible?* (1992): om det er muligt at skrive en intellektuelt acceptabel litteraturhistorie, mener PD for sit vedkommende at kunne besvare bekræftende ved at være omhyggelig med sine begrebs-definitioner, ved at indarbejde nogle af de centrale teoretiske problemstillinger i den løbende fremstilling, ved at kombinere referat med analyse og ved endelig at inddrage så meget dansk og udenlandsk forskning, »jeg har kunnet overkomme«, og henvise dertil på de relevante steder. Det er et sympatisk arbejdsprogram, der også følges i praksis. I et hos forgængerne ukendt omfang citeres der fra de kilder, hun bygger på, helt overvejende forskning fra de(t) seneste tiår; en middelalderforsker som Valdemar Vedel optræder således slet ikke, H. Bachs skrift om *Middelalderens tyske Litteratur* (1948) heller ikke; en mindre artikel af Niels Haastруп om ældre dansk bibeloversættelse anføres, ikke hans disputats om emnet, for at nævne et par eksempler.

Imidlertid er PD's opskrift på intellektuelt acceptabel litteraturhistorieskrivning som svar på David Perkins' problem vistnok af typen »Goddag, mand. – Økseskaft!« Når Perkins besvarede sit spørgsmål negativt, var det med tanke på den *narrative* litteraturhistorie, der fremstiller og forklarer en periode, herunder den udvikling, der finder sted inden for perioden. Men det kan ikke ske uden en

stærkt reduktiv læsning af de tekster, der danner grundlag for periodebeskrivelsen. Der ligger problemet: »We must perceive a past age as relatively unified if we are to write literary history; we must perceive it as highly diverse if what we write is to represent it plausibly« (Johns Hopkins Paperbacks 1993:27). Imidlertid er det min opfattelse, at PD skriver en anden slags bog, der ergo ikke kan levere svar på Perkins' problem. Knytter vi et øjeblik an til Wellek og Warrens påstand om, at litteraturhistorier har det med enten at handle om litteratur og da ikke at være historie, eller at være historie, men da ikke om litteratur, synes PD at tilhøre den første kategori. Er det i erkendelse heraf, at bogen hedder *Dansk litteratur* og ikke har sammensætningsleddet »-historie«? Jeg skal uddybe dette punkt senere.

Til værkets videnskabelige ambitioner hører desværre ikke en diskussion med de forgængere, hvis synspunkter PD ikke kan følge. Min drøm om en dansk litteraturhistorie til studiebrug, som dels leverer sin version af historien, dels meddeler forskningshistorie og herunder fremlægger afvigende standpunkter, går (heller) ikke i opfyldelse i denne litteraturhistorie. Vi må fortsat kaste misundelige blikke til vore historiske kolleger og deres *Danmarks historie* I-X (med Heertrups omslag). Tværtimod er det PD's »princielle standpunkt, at jeg bruger kræfterne på at argumentere *for*, hvad jeg finder rigtigt, mindre på at argumentere *mod*, hvad jeg finder forkert« (I:40f., jf. II:113). Men hvorfra stammer da det standpunkt, som forfægtes? Kom det ikke som resultat af en vægtning *for* og *imod*? og pegede så alle argumenter i én og samme retning? Eller blev standpunktet grebet intuitivt som en inspiration sendt ovenfra? Man kan (som jeg) især finde dette princip ærgerligt, fordi det lukker af for nogle nødvendige diskussioner, som der skulle være plads til i et så omfattende værk. Nogle vil også mene, at videnskabeligt arbejde er karakteriseret ved, at man ikke blot fremdrager, hvad der taler for egne teorier, men også hvad der taler imod. Og netop i høj grad det sidste.

Overhovedet er PD prisværdigt udførlig om sine positioner og grundbegreber i det indledende kapitel om »Definitioner«, langt mere åben end det med enkelte undtagelser har været praksis blandt danske litteraturhistorikere. Sit litteraturbegreb lægger hun således et sted imellem N.M. Petersen-traditionens meget omfattende begreb, der som bekendt også rummede større eller mindre dele af den videnskabelige og øvrige ikke-digteriske litteratur, og Billeskov Jansens fokuseren på den digteriske litteratur og den alene i *Danmarks Digtekunst*; PD føler sig dels forpligtet over for den digteriske litteratur, der defineres som »eksistentielle problemstillinger udtrykt i et fiktivt univers og i et kunstnerisk udarbejdet sprog« (I:21). Dels inddrager hun også tekster, hvor disse tre komponenter kommer mindre stærkt til udtryk. Den første kategori betegnes »litteratur«, mens termer som »digtning« eller »poesi« med afledninger er sjældent forekommende og ikke indgår i definitionerne. Den anden kategori rummer tekster, der altså ikke er »litteratur« (måske en lidt upraktisk terminologi, når de nu behandles i en bog, der hedder »Dansk litteratur«), men som dog har »litterære træk« (fx dele af opbyggelses- og andagtslitteraturen, jf. I:419). Man mindes, at Billeskov Jansen også principielt var åben over for at behandle poetiske motiver, der endnu ikke havde fundet deres digteriske teknik, eller omvendt: forekomster af digterisk teknik, der ikke tjener et poetisk motiv; men hos PD sker det i langt større omfang og fører til inddragelse af hidtil upåagtede genrer som »Drøm«, »Vision«, »Prædiken« og

adskilligt flere i litteraturhistorien. Det er dog et spørgsmål, om ikke i hvert fald de »Lister«, der figurerer under den middelalderlige historieskrivning falder igennem over for selv disse reducerede krav.

Betydningen af titelordet »dansk« falder vanskeligere og er kortere afhandlet, end det kunne fortjene, da det i den sidste ende har at gøre med det mere eller mindre forsvarlige i at skrive middelalderens litteraturhistorie på nationalt grundlag. Når »dansk« blot skal betyde, at den pågældende tekst foreligger på dansk sprog i original eller oversættelse, er sagen enkel; men når »dansk« som her også skal omfatte latinske tekster, kommer det til at dække »personer, der kan tale dansk, men ikke gør det, eller personer bosiddende i Danmark, der skriver (om danske emner) på et fremmed sprog« (I:38). Hvad ved vi ret beset om en ukendt, muligvis udenlandsk munks ophold i Danmark og dettes varighed? Blev den pågældende latintekst overhovedet produceret i Danmark? Og hvad er »danske emner« i denne sammenhæng? Hvori består med andre ord den pågældende teksts forhold til netop Danmark? Og hvilket Danmark? kunne man tilføje med tanke på 1200-tallets Østersø-imperium eller opdelingen i kongeriget Danmark og et antal hertugdømmer. Jeg skal gerne holde inde, men blot gentage, at det i grunden helt centrale spørgsmål for en dansk litteraturhistorie om, hvad »dansk« betyder, kunne have fortjent nøjere overvejelse i et værk, der lægger betydelig vægt på at klarlægge sine begreber.

Til afgrænsningen af begrebet »dansk« hører endelig, at periodens norrøne litteratur ikke er inddraget, men dog spøger i kulissen eller mere end det; den islandske saga falder eksplicit »uden for denne fremstilling« (I:308), men i kapitlet »Drøm« omtales »Draumkvædet« på linje med dansksprogede tekster (I:294ff.). Her og oftere udvider PD sit danske perspektiv til et nordisk.

Det er i grunden en uting at anmelde dele af større historiske fremstillinger, før de foreligger i deres helhed. Først da viser det sig, om de kriterier, der er anvendt ved periodebeskrivelsen af fx middelalderen også viser sig funktionelle, når først skellet mellem middelalderen og den efterfølgende periode skal drages, siden endnu senere periodeskel. Er reformationen, som har været fast periodeskel i dansk litteraturhistorie i snart 200 år, den afgørende skillelinje, eller måtte man snarere pege på 1620, da de middelalderlige digtformer immervæk fungerer helt frem til indførelsen af den europæiske kunstdigtning?

PD diskuterer ikke dette emne, men lægger sig fast på at inndele litteraturhistorien i tre »epoker«, der bygger på skiftende kunstneriske udtryk for de store eksistentielle spørgsmål og altså viser affinitet til religionshistorien, som der er god tradition for i dansk litteraturhistorieskrivning: den hedenske, den kristne og den moderne (jeg bekender gerne min usikkerhed over for indebyrden af sidstnævnte). På næste niveau inddeler PD sine epoker i »perioder«, sådan at de to foreliggende bind udgør den første periode af den kristne epoke. Man bemærker i denne forbindelse, at mens der stundom i de foreliggende bind kastes blik frem til en senere tid, er der ikke tegn til, at en behandling af den førkristne tid er i vente, skønt værkets titel og bindenes nummerering heller ikke udelukker det. Måske får vi et bind om oldtidslitteraturen? Om runestens-litteraturen, som Billeskov Jansen behandlede under overskriften »Runepoesi«, kommer ind i varmen hos PD ligesom »Codex runicus«, står således foreløbig hen. Man bemærker også, at

der ikke er noget tilløb til en kronologisk underinddeling af dette tidsrum. Mens N.M. Petersen og talrige efterfølgere har opereret med et skel ved 1250/1300 eller talt om en ældre og en yngre middelalder, vælger PD at behandle hele tidsrummet under ét i en række sideordnede længdestræk.

På næste trin, som foreligger realiseret i de to eksisterende bind, er inddelingsprincippet nemlig gennemløst, sådan at genrerne inddeles i to hovedgrupper: »Religiøs litteratur« og »Verdslig litteratur«, ét bind til hver. Denne opdeling er i god overensstemmelse med den litteraturhistoriske tradition og afspejler også de afgørende kulturbærende lag i perioden. Men opdelingen er ikke problemfri, som det også erkendes i PD's bemærkning om, at »skønt begreberne, her religiøst og verdsligt, kan og må adskilles, så manifesterer de sig konkret ofte i blandinger« (II:111). Det viser sig i det detaljerede arbejde med de enkelte genrer inden for hver hovedgruppe, hvorom videre nedenfor.

Især bindet om den religiøse litteratur bringer umådelig meget nyt og spændende stof ind i en litteraturhistorisk sammenhæng. Man fornemmer stærkt forfatterens glæde ved disse tekster, som var de for hende et »terra promisionis«, som det hedder hos Suso (I:356), gengivet med skæven til Grundtvig som »de levendes land«. PD overfører til litteraturen kunsthistorikeren Otto Norns udsagn om den middelalderlige billedkunsts opgave: »At se det usynlige« (I:46), nemlig den Gud, som ifølge tidens opfattelse var usynlig, og giver med denne formel som styringsinstrument et bredt udblik over periodens religiøse kultur med store afsnit om katolicismens gudsbegreb, menneskebillede og kirkelige ceremoniel, om klosterbevægelsen og de gejstlige ordeners særpræg og specielle roller, endvidere om tidens tanke-sæt med særlig vægt på den analogiske mentalitet med dens symbolske og allegoriske forståelse og metoder; her inddrages også den europæiske baggrund med hovedskikkelser som Frans af Assisi og Thomas Aquinas. Videre behandles periodens kunstsyn, den middelalderlige retoriks forhold til den klassiske og endelig undervisningssystemet. Det sker gennemgående meget udførligt og med klog, pædagogisk hensyntagen til et moderne publikums svigtende begreber om en tilværelse gennemsyret af gudstro; fx forklares begreber som syndefald og stigmatisering. En nærmere vurdering heraf må overlades til specielt kyndige, men et par anmærkninger skal dog gøres. Det forekommer overraskende og kan næppe være holdbart, at den middelalderlige religiøse tænkning i så høj grad, som tilfældet er, skildres på grundlag af kilder, der ikke rummer en væsentlig kirkehistorisk dimension: det gælder *Katolsk håndbog for Danmark* (1983) og vel også R. McBrians *Catholicism* (1994), mens Joseph H. Lynch's *The Medieval Church* (1992) forekommer mere betryggende. Man savner imidlertid hos PD en stærkere dansk kirkehistorisk dimension (såvel som henvisning til kilder af denne art, fx Hal Kochs arbejder); hun indskrænker sig til en »Historisk minioversigt« (I:66-81), der giver én side om »Kristningen af Danmark« og derefter udelukkende (men i sig selv forlignelsesfuldt) samler sig om klosterkulturen. Den nysgerrige læser sidder tilbage med det spørgsmål, om den katolske tænke-måde virkelig kunne være så statisk hen over ca. 400 år, eller om der dog ingen udvikling fandt sted. Det danske samfund undergik dog sine forandringer fra 1100 til op i 1500-tallet; her er det nok at minde om overgangen fra romansk til gotisk stil i kirkearkitekturen og det ændrede Kristus-billede fra den sejrende til den lidende frelser. Når det fx om Mesteren i *Lucidarius* hedder, at

det bl.a. er hans opgave at påpege over for den forståelses-hungrende Discipel, at ikke alt kan forstås (I:490), mens Chr. Pedersen hævdes at lægge vægt på, at tro forudsætter forståelse (I:444) – er det så et vidnesbyrd om udvikling i et tanke-sæt, og om at middelalderen under denne synsvinkel er på vej ud?

Inden for denne ramme udfolder sig gennemgangen af de herhen hørende genrer: først den religiøse sang på dansk og latin, Maria-viser og religiøse ballader, derefter de fortællende genrer: legende, mirakel, drøm, vision (med udblik til bl.a. Dante); siden følger det religiøse teater og de opbyggelige genrer: Prædiken på latin og dansk (altså ikke et fænomen, der først hører reformationen til), bønne- og tidebøger (tidens mest omfattende genre) og Maria-klage. Under den rummelige kategori »Opbyggelse og andagt« henregnes også *Lucidarius* og *Sydrak*, der begge karakteriseres som »oplysningsbog«, men dog får hver sit underafsnit, samt versificerede undervisningsskrifter som Sunesøns *Hexaëmeron* og Hr. Michaels versificerede undervisningsskrifter om de ældste danske bibeloversættelser.

Mens det for den religiøse litteratur if. PD gælder om at »sige det usynlige«, er det for de verdslige digtere opgaven at »legitimere det synlige« (I:46). Især er det for PD magtpåliggende at ikke blot sandsynliggøre, men konstatere eksistensen af en høvisk ridderkultur allerede sent i 1100-tallet. Hvad der fx på grundlag af langt senere oversættelser af Svend Aggesens latin antages om eksistensen af kendte ballade-formler endnu før 1200 (II:61f.), antager i fremstillingens løb karakter af en sikkerhed, som der antagelig ud fra forskellige positioner vil blive sat spørgsmålstegn ved; også i det følgende.

Bindet indledes med en gennemgang af begreberne verdslighed og især den høviske ridderkultur med inddragelse af bl.a. den islandske skjaldedigtning, som bringes i en organisk sammenhæng med dansk middelalderdigtning, som man vist skal tilbage til den tidlige romantiske litteraturhistorieskrivning (Ingemann) for at finde paralleller til. Derefter tages der fat på »Litterær historieskrivning« (dvs. ikke litteraturhistorieskrivning, men historieskrivning med litterære træk), et stort kapitel om ballader (120 s.), ridderromanen, den verdslige sang, fugleparlamentet, fastelavnsspil, ordsprog og brev. Igen må vi notere, at PD inddrager nye emner i sin fremstilling, om end i betydeligt mindre omfang end i bd. 1.

De to nævnte overordnede kategorier underinddeles som nævnt i et antal »genrer«, idet genren hævdes at tilhøre enten den religiøse eller den verdslige sfære. Synspunktet er ikke indskudt og som ovenfor berørt heller ikke uden besværlige følgevirkninger. Principielt bekender PD sig til genren som »det centrale sted for identificering af en tekst og for dens placering i et udviklingsforløb« samt som »vurderingsgrundlag« og vedkender sig sit slægtskab med Billeskov Jansens *Danmarks Digtkunst*, hvis genrebegreb dog karakteriseres som »statisk«, mens PD's bestemmes som »dynamisk« (I:39); et eftersyn af fx Billeskov Jansens afsnit om romancen og balladen sent i 1700-tallet med fremblik til romantikken (*Danmarks Digtkunst* II:142ff.) bekræfter nu ikke udsagnet. Som eksempel på, hvad PD lægger i begrebet »genrernes dynamik« kan anføres hendes synspunkt, at der »sker noget med kongerækken fra de første [annalistiske] lister over Saxo til *Rimkrøniken*« (II:111); javist, men er det frugtbart at betragte Saxos latinske prosa og *Rimkrønikes* danske vers som en og samme genre, oven i købet i bås med de nok så fåmælte latinske lister (jf.II:42f.)?

Man må forstå, at en genre for PD ikke har det lyriske, episke og dramatiske som overordnede begreber. Tværtimod læser man, at Mariaklagen som »europæisk genre (...) forekommer både som lyrik, som fortælling og som dramatik« (I:476). Positivt defineres genre som »en samling af tekster mellem hvilke der består et vist fællesskab« (I:38), men praksis viser, som det fremgår, at indholdsmæssige størrelser dominerer over formelle. Det får den konsekvens, at fx balladen kategoriseres som en verdslig genre, der imidlertid også rummer tekster af religiøst indhold, som så må afhandles under religiøs sang, mens den omvendte løsning: at balladen er en form, der både kan udtrykke et religiøst og et verdsligt indhold, sæt af interne, i sig selv hensigtsmæssige, henvisninger, når ét fænomen må behandles under flere kategorier; dog ville en henvisning med sidetal eller kapitel-nummer have været en lille lettelse for den læser, der ikke læser værket forfra fra perm til perm, og for hvem en henvisning til fx. »kapitlet 'Religiøse ballader'« ikke er en indlysende anvisning af dets placering i værket; sagregisteret giver dog nogen hjælp). I andre tilfælde klares konflikten mellem det drilagtige stof og den overordnede kategorisering med en simpel konstatering heraf uden konsekvenser for dispositionen; i afsnittet om »Mirakler« omtales således tekster, som »slet ikke er mirakler, men blot moralske fortællinger«, ja i »ingen af disse 'eksempler' [hos Chr.Pedersen] er der gnist af mirakel, men det er stærke moralske anekdoter« (I:280f.); de behandles desuagtet under »Mirakler«, den moralske anekdote er ikke ophøjet til kategori hos PD. Til gengæld hedder det senere, at »Spredte mirakler kan man finde næsten overalt i middelalderens religiøse litteratur« (I:283). Sandt nok, men lidt slørende for genresynspunktet. Ligeledes optræder høviske træk hyppigt i den religiøse litteratur, fx hos Suso (I:357f.), der som også andre må splittes op på flere kapitler. Om Hr. Michael hedder det tilsvarende, at han »lader en masse forskellige genrer indgå i *Jomfru Marias rosenkrans*« (I:529). Hvor mange genrer er der i det hele taget, og hvad skal der til for at tale om en sådan? Man aner, at både det anvendte genrebegreb og den overordnede kategorisering i religiøs og verdslig litteratur har været besværlige dansepartnere for PD; de synes på én gang at have været for vide og for stramme.

Endnu et par korte bemærkninger til genrespørgsmålet: For det første rummer kapitlet »Litterær historieskrivning« som allerede nævnt endog meget forskelligt indrettede tekster, hvoraf nogle (listerne) vel knap kan kaldes »litterære« i PD's forstand. Men hvad har landskabslovene at gøre i et afsnit om historieskrivning? Det fremgår, at de har »fået [deres efter anm.s mening forkerte] plads i denne litteraturhistorie« pga. deres »mange litterære perspektiver« (II:87), bl.a. med henblik på en tidlig datering af balladerne. Skulle de så ikke snarere have været omtalt der? Og for det andet: PD ser en pointe i, at middelalderens lyrik ikke er lyrik i en senere tids betydning, og at den er nøje knyttet til sang, hvorfor den bør benævnes ikke »lyrik«, men »sang« (II:275). Begge dele er vel sandt, men ville det ikke have været en tydeliggørelse af genrerens »dynamik« at fastholde betegnelsen »lyrik«; det sker for øvrigt i det tilhørende afsnit af litteraturhenvisningerne (II:381) og er vel også mere relevant i en litteraturhistorisk fremstilling, der ikke har melodistoffet på dagsordenen, hverken her eller i afsnittet om ballader. Men PD's bevidste terminologiske valg viser afstanden mellem hendes genrebegreb og det traditionelle.

Bindet om »Verdslig litteratur« rummer utvivlsomt værkets mest kontroversielle partier, som med stor sandsynlighed vil nedkalde slemme forbandelser over forfatterens hoved; jeg tænker dels på afsnittet om balladerne, dels på omtalen af den lyriske kærlighedssang, som Ernst Frandsen i sin bog om *Folkevisen* (1935) mente at kunne sætte til ca. 1300, en hypotese, som PD nu støtter og hævder at have verificeret afgørende. Siden romantikken har de gamle ballader, der efterhånden blev samlet i *Danmarks gamle Folkeviser* og fik deres gængse betegnelse »folkeviser« just i den tid, været et kernepunkt i enhver dansk litteraturhistorie. Således også hos PD, der med smittende glæde over de gamle tekster belyser deres miljø, univerts og poetiske teknikker og siden leverer fyldige gennemgange af en lang række viser ordnet i de kategorier, der har været gængse siden Svend Grundtvig (og i grunden A.S. Vedel, kunne man tilføje). Væsentligt nyt er i denne forbindelse den høje grad af artistisk bevidsthed, som PD tilskriver denne genre, mens forgængere som fx Billeskov Jansen har fremhævet dens »formsnlappede Improvisation« og svælget mellem »Latinpoesi og Vulgærpoesi« (*Danmarks Digtekunst* I:59). For PD fører synspunktet til forestillingen om, at genrens digtere er professionelle digtere, endda i visse tilfælde omskolede skjalde, der henvender sig til et kunstnerisk skolet publikum; efter min mening er de to digtformer inkompatible, så der i givet fald må have været tale om en omskoling af revolutionerende art.

Dette punkt har imidlertid berøring med et andet diskutabelt synspunkt i behandlingen af balladerne. For de romantiske litteraturhistorikere var det (med variationer) en hjertesag at placere genren så langt tilbage i tiden som vel muligt og gerne fremhæve dens snævre sammenhæng med den formodentlig endnu langt ældre *norrøne oldtidsdigtning* for dermed at etablere en livline tilbage til folkeåndens alleroprindeligste ytringsformer i det gamle Norden; og siden er disse tekster i alle danske litteraturhistorier placeret som et middelalderligt fænomen, skønt det er velkendt, at de næsten undtagelsesløst først foreligger i nedskrifter fra hen i 1500-tallet og senere. Mens de senere år har budt på provokerende påstande om, at disse tekster næppe er meget ældre end nedskrivningen, følger PD det traditionelle spor med et stort opbud af argumenter for, at 1200-tallet er »et rimeligt tidspunkt for balladens første udfoldelse i Danmark« (II:153). Stilistiske ligheder mellem ballade og eddadigte ses som vidnesbyrd om organisk sammenhæng mellem de to digtformer; emnemæssige ligheder mellem balladerne og *Jyske lov* fra 1241 (men jo lovbog i århundreder), stilistiske fællestræk mellem balladerne og Eufemiaviserne, sproghistoriske forhold etc. peger if. PD i denne retning. Der kan virkelig peges på mange indicier, der sandsynliggør eksistensen i det tidlige 1200-tal af en digtform i retning af det, vi i dag kalder ballader, men nogle af dem er og bliver tvivlsomme. Datering af DgF 145F (»Marsk Stig«) til vinteren 1286/87 under henvisning til, at marskens og hans fællers domfældelse ikke er nævnt i visen, forekommer således ikke stærkt overbevisende. Og når PD i lighed med mange forgængere uden forbehold udpeger de berømte verslinjer om »Drømde mik en drøm...« fra ca. 1300 som et balladefragment, må dertil siges, at vi intet kan vide om den tekstsammenhæng, de stammer fra; måske har der endog aldrig været anden kontekst end netop den lovtæst, de (uvist hvorfor) er anbragt i.

Det kan ikke undre, at PD i forbindelse med sin genre-kronologi kommer ind på visse forskelle mellem den formodede »oprindelige ballade« og senere ned-

skrifter (fx »Ridderens runeslag« (II:180). Hun ved også (hvorfra?), hvilke træk der skyldes senere afskrivere, og som man kan skrælle bort for således at nå ned til den oprindelige tekst; med enkelte undtagelser (fx »Axel og Valborg«, II:230) falder det oprindelige og meget gamle sammen med det æstetisk værdifulde, mens moraliserende og didaktiserende kedsommeligheder skyldes senere tider (II:180, 196f, 205). Heri er der mindelser om den tidlige litteraturhistorieskrivnings søgen efter det oprindeligt ejendommelige.

For mig at se ligger problemet især i, at PD (med nødvendighed i betragtning af det foreliggende materiale) ytrer sig på grundlag af yngre, individuelle tekster, men lader sine udsagn få gyldighed for en hel genre generelt 300-400 år tidligere. Kun stedvis (fx II:160) sondrer hun mellem typen eller genren og det enkelte eksemplar; det kunne med fordel have været anlagt som overordnet synspunkt. Jeg tror gerne, at der o. 1200 har eksisteret en slags digtning med mindelser om de senere ballader, vi nu kender; men vi ved ikke noget om den. Kunne man ikke med samme art af ræsonnement hævde, at H.C.Andersens »Reisekammeraten«, der dels har et »fortilfælde« i »Dødningen« (1830), dels kendes i ældre folkelig tradition, er tidligere end fra 1835? Vor modpart: »Jamen Andersen skrev jo teksten om!« Vi: »Javist, som A.S. Vedel, Karen Brahe og andre« (jf.II:174). For resten tror jeg da også, at man i middelalderen fortalte eventyr med mindelser om de senere nedskrevne; men det tror PD efter det foreliggende tilsyneladende ikke.

Dateringen af balladerne er det mest markante eksempel på den ensidige argumentationsform. PD gør til sin (jf. ovenfor). Men den viser sig også i hendes plæderen for eksistensen af en verdslig kærlighedssang o.1300, idet hun på dette punkt støtter og hævder at underbygge Ernst Frandsens teori fra 1935. Tilfældet kunne fortjene en længere diskussion, men skal her gøres kortere af: Kærnepunktet i PD's ræsonnement er Per Rævs tvetydige »Ret elskovens dyd«, som primært behandles som en mariavise i sektionen »Religiøs digtning«, men nu også fremhæves for sin affinitet til verdslig troubadour- eller minnesang; den viser sig dog at falde uden for de »stadier« for denne poesi, som PD opregner på grundlag af Akehurst's »Words and Acts in the Troubadours« (1989), hvad der imidlertid ikke får lov til at vælte spillet, idet Per Rævs »jeg« siges at befinde sig i »et præførste stadium« (II:288f.). PD mener nu at kunne bekræfte Frandsens teori, der jo led under den svaghed, at den kun havde én hel tekst at bygge på, det tvetydige Per Ræv-digt; hertil fremdrages tre »nye fund« gjort efter Frandsens tid, der imidlertid viser sig at være svenske eller norske tekster. Tilsammen udtrykker de »hvad hele genren drejer sig om« (II:286). Jeg tror igen gerne, at der har eksisteret en kærlighedssang i middelalderens Danmark, men eksistensen og den nærmere karakter af en sådan, der vel er sagen i en bog (s)om *Dansk litteratur*, synes ikke herved bekræftet eller dokumenteret (jf.II:294). Per Rævs digt er fortsat det eneste – endda tvetydige – eksempel på »hele genren«. Jeg kunne frygte, at en bog, der formentlig vil blive et standardværk for studerende, på sådanne punkter ved sit ordvalg (»Dokumentation« o.lign.) bibringer sin målgruppe en større sikkerhed om fortiden, end der er dækning for.

De enkelte genrer eller de enkelte tekster, som da udgør fremstillingens laveste inddelingsniveau, behandles efter en principielt fast og overskuelig plan. Der gives udblik til genrenes europæiske og sociale baggrund med ofte fyldige belys-

ninger af hovedskikkelser og -værker. Når det kommer til den enkelte tekst, meddeles den historiske og om muligt den biografiske baggrund, tekstens ideologiske særpræg, dens komposition og stilistisk-retoriske karakter, ofte indvævet i korte handlingsreferater. Dertil kommer informationer om teksternes editionshistorie og den specielle forskningshistorie – med de grænser, den ovennævnte argumentationsform sætter herfor. Man skal tilbage til Julius Paludans litteraturhistoriske lærebøger (*Danmarks Litteratur*, 1896-1913) for at finde en tilsvarende høj vægtning af forskningshistorien. Der gives her i et omfang, som ikke afspejles kvantitativt i nærværende anmeldelse, en hjælp til læseren i det første møde med disse ofte meget svære tekster. Gennemgangen af »Sjælens og kroppens trætte« (I:297ff.) rummer således bl.a. en oversigt med tilføjede linjetal over de vekslende replikker i dialogen, der ellers er højst vanskelig at følge. Måske går PD lovlig langt i sin omhu, når hun (fx II:107f.) både giver citat på originalsprog, moderne dansk oversættelse og opsummering af, hvad det drejer sig om, men det må ses i sammenhæng med værkets målgruppe, som jeg formoder er litteraturstuderende. I det hele spiller citater fra de primære tekster og fra den benyttede faglitteratur en overordentlig rolle på dette niveau som i værket som helhed; en vurdering af detaljerne her overlader jeg til den filologiske sagskundskab på de pågældende sprog.

Det er også på dette niveau, man møder det retorisk-stilistiske apparat, der er den praktiske udformning af PD's vilje til at læse de gamle tekster som »litteratur«. Den overordnede forståelse af middelalderens religiøse digtning modsvares således af hyppige påpegninger af eksempelvis figuren adynaton (ca. 40 henvisninger i sagregisteret), der jo netop udtrykker, at noget ikke kan udtrykkes (og vel som sådan også findes i en del senere religiøs digtning: »Hvad skal jeg sige? mine ord / Vil ikke meget sige«). Det kan måske virke mildt overraskende at se balladernes (med Billeskov Jansens ord) »formsloppe Improvisation« konfronteret med dette højt udviklede beskrivelsessystem; men det kan ikke nægtes, at afsnittet om fx balladernes formsprog står klart og anskueligt, også for den, der selv efter PD må tro, at balladen og det anvendte retoriske system historisk tilhører adskilte verdener. Desværre får vi ikke en tilsvarende analyse af Saxos retorisk svungne latinske prosa, som ellers indbyder dertil; den må da søges andetsteds. Det er også især i forbindelse med den retorisk-stilistiske karakteristik, at PD afsiger sine gennemgående kortfattede og mindre nuancerede æstetiske domme. Digteren ses så at sige stillet over for en opgave, og hans løsning kan da få prædikatet »fine træk«, »fine skitser«, »fine realistiske træk« (I:236-40) eller ligefrem »fine løsninger« (II:364); ikke mindst realistiske træk har PD's bevågenhed.

I sit forord retter PD en varm tak til skiftende hold af studerende ved Københavns Universitet som »mine største inspirationskilder og mine skarpsindigste kritikere«. Det er tydeligt, at værket udspringer af undervisning og tager sigte på studerende. Det fremgår af bogens hele anlæg. Dens omhyggelige forklaringer af fagterminologi (fx markeringen af mandlige og kvindelige rim) er allerede nævnt. Herhen hører også henvisning til videre læsning i speciallitteratur for »den læser, der er interesseret« (II:160), og henvisning til nyere digtning over middelalderemner, fx Selma Lagerlöf og Sigrid Undset, lejlighedsvis sågar med ultrakort handlingsreferat (II:140). Endvidere informationen om fremførelsen af rimofficet til Knud Lavard i 1996. Nævnes skal fremdeles en tendens til at levendegøre

og anskueliggøre fortidige situationer som bøn (I:465ff.) eller dansen til balladens rytmer (II:119). Hensynet til den særlige målgruppe ses også i bogens meget gennemførte oversættelser af fremmedsprogede eller gammeldanske citater, der ikke i sig selv skal granskes i denne anmeldelse; dog: hvorfor oversættes Henrik Suso med støtte i en engelsk oversættelse? Først og sidst præger den tætte afstand til skolestuen bogens stil med formuleringer som »Lad os se på« (II:291) og med en vis bredde i form af gentagelser (fx 363f., 374-76, 385f.).

Den studerende, som kommer til at arbejde med denne bog, vil også få nytte af de omtalte (efter min mening lidt ubekvemme) interne henvisninger og stor nytte af værkets fyldige litteraturhenvisninger samt dets person-, værk- og sagregistre, der bl.a. har den dyd at markere, hvor et givet begreb defineres; det sker nemlig undertiden, som følge af bogens komposition, langt senere end dets første anvendelse. Men har samme studerende tilbøjelighed til at lade sig distrahere fra læsningen, er de overdådige illustrationer, der står tæt på siderne med fyldige billedtekster, vistnok en fare. De gør de to bind til et prægtigt skue og indgår i mange tilfælde i en fin dialog med hovedteksten. Dog må man spørge, om ikke de mange udenlandske illustrationer, der ganske vist oplyser om de europæiske sammenhænge, i højere grad burde være spædet op med billedstof fra dansk middelalder.

Der skal ikke herske tvivl om, at PD med de foreliggende to bind om *Dansk litteratur* har skabt et nyttigt arbejdsredskab for den, der skal studere middelalderens litteratur, især hvis man dermed tænker på arbejdet med enkelte tekster og tekstgrupper. De gamle teksters konfrontation med en langt senere eftertids ideer om det æstetiske indebærer nok en anakronisme, men teksterne opnår også fornyet liv og interesse under PD's behandling. Den er med forordets indledende erklæring »præget af 1990'erne og af mit eget temperament« (I:17), hvad der så ligger i det første. Derimod kan det være tvivlsomt, om det er en litteraturhistorie af den narrative art, som PD vistnok mener at have skrevet. Det hedder (I:40), at »litteraturhistorie altså er en konstruktion«, men hvori består PD's konstruktion, hvis man i dette begreb skal medtænke den kronologiske orden, som også indgår i hendes definition af litteraturhistorie (sst.). Det er nævnt ovenfor, at den kronologiske dimension er svagt profileret, bortset fra dateringer af enkeltværker og lignende; der opereres ikke med kronologiske skel mellem 1100 og 1536, selv om erkendelsen af en udvikling stedvis presser sig på, fx omkring *Jyske lov* (II:82). »Udvikling« er ellers et sjældent ord hos PD. Gennemgangen af liturgi-ens udvikling (I:400) er med sine kronologiske angivelser af typen »i begyndelsen«, »Senere«, »efterhånden« og »nu« (men hvornår?) på mikroplan symptomatisk for den vage kronologiske dimension i værket. Men det forstår sig, at PD's behandling af balladen og den verdslige kærlighedssang ikke omfattes af denne generelle karakteristik. Med sine sideordnede kapitler om enkeltgenrer, hvis indbyrdes placering og rækkefølge vistnok er vilkårlig, er værket på vej mod, hvad David Perkins kalder en encyklopædisk litteraturhistorie. Det kunne give betydning til PD's indledende udsagn om, at det er »præget af 1990'erne«. Men derfor rummer den så heller ikke noget svar på Perkins' hovedproblem. Mere end en litteraturhistorie står vi over for en indføring i og håndbog ved læsning af middelalderens litteratur – og som sådan med indlysende kvaliteter såvel som med diskutabile punkter. Det skal blive spændende at følge værket videre vej frem.

Flemming Conrad

Christian Michelsen: Idiomordbog. 1000 talemåder. Illustreret af Einar Poulsen. Gyldendal 1993. 222 s. 150 kr.

Allan Røder: Danske talemåder. Gads Forlag 1998. 616 s. 398 kr.

Stig Toftgaard Andersen: Talemåder i dansk. Ordbog over idiommer. Munksgaard 1998. 419 s. 299 kr.

Disse tre ordbøger er de første som specielt og udclukkende registrerer og forklarer idiomatiske udtryk i dansk. Deres indretning og håndtering af opgaven er dog ikke den samme. Det er ikke alene ved sit relativt beskedne omfang at Christian Michelsens pionerarbejde skiller sig ud fra Allan Røders og Stig Toftgaard Andersens nyere behandlinger, og mellem disse to større værker er der også væsentlige forskelle i tilgangen til emnet.

Udgangspunktet for Michelsens *Idiomordbog*, der indgår i serien »Gyldendals små ordbøger«, er en afrikaners nedslående oplevelse i Rødovre: Et ældre ægtepar opgiver at stille sig i kø, for »der er jo sorte mennesker!« hører han konen sige. Da afrikaneren fortæller sin sproglærer Christian Michelsen om episoden, trøster denne ham med at han nok har hørt fejl, den danske dame må have sagt »der er jo sort af mennesker!« Javel, siger afrikaneren, men hvad betyder det? Og da han har fået sin lærers forklaring, fortsætter han: Hvorfor lærer vi ikke noget om det? Dermed er ideen til Michelsens idiomordbog født. Dens hovedformål er at oplyse betydningen af 1000 talemåder der »kommer fra hverdagen«. Hver enkelt ordbogsartikel består af selve idiommet, en kort betydningsforklaring, et eksempel hvor idiommet optræder i kontekst, samt en »oversættelse« af sprogbrugs-eksemplet, der af og til er nærmest tautologisk; fx forklares *der er ugler i mosen* med »der er noget mistænkeligt på færde«, hvorefter et konteksteksempel oversættes til »Ja, det virker mistænkeligt.« En del artikler indeholder desuden en stilbestemmelse der uden for et umarkeret neutralt niveau blot skelner mellem ekstremerne formelt og uformelt, fx *gå bort* hhv. *tage billetten* i betydningen 'dø'. I betragtning af ordbogens hovedformål forekommer valget af lemma ikke altid lige velbetænkt; således kan *der er ugler i mosen*, *ikke kunne huske fra næse til mund* og *tampen brænder* kun findes under *mose* hhv. *mund* og *brænder* (!), og henvisning fra *ugle* hhv. *næse* og *tamp* savnes. På de sidste 8 sider af ordbogen er idiommer med beslægtet betydning sammenstillet i en fortegnelse med 140 numre. I øvrigt krydres præsentationen af et antal originale tegninger der i humoristisk hensigt illustrerer det bogstavelige indhold i billedlige udtryk som *løbe panden mod en mur*.

Illustrationer er der også i Allan Røders *Danske talemåder*, men de er ikke produceret til lejligheden, og de har en anden funktion. De gengiver tidligere publicerede billeder, især annoncer og vittighedstegninger, hvor den tilhørende tekst spiller på en talemåde, fx en annonce fra Sadolin Farveland der afbilder en gør det selv-tapetopsætter under arbejdet og udråber at »Nu har vi 20% på tapetet!« Illustrationerne er altså citater der dokumenterer sprogbrugen. I det hele taget lægger Røder stor vægt på dokumentationen. Efter lemma og kort betydningsforklaring følger i hver artikel et antal (ofte op til 5) autentiske eksempler, citater fra moderne dansk litteratur, herunder journalistik; tilsammen indeholder bogen mere end 5000 sådanne eksempler, indsamlet over godt og vel elve år. I nogle tilfælde knyttes en historisk realkommentar til citaterne på talemåden, fx til *spænde livremmen*

ind og tungen på vægtskålen; og til talemåder der »virker umoderne eller gammel-dags« føjes den fremtidsforskende bemærkning »Forældes«, således ved *slå til skaglerne*, som dog citeres fra Familie Journalen 1996, og ved *give nogen silkesnoren*, der i 1997 oprådte utvungent på Jyllands-Postens sportssider. Herudover afsluttes hver artikel med to rubrikker: stilleje og oprindelse. Der opereres med tre stillejer, hvoraf det midterste betegnes som daglig tale, de to andre som hlv. skriftsprog og slang. Oprindelsen angives gerne summarisk til fx »19. årh.«, undertiden dog noget nøjere til fx »ca. 1700«, og støttes altid udtrykkelig på bl.a. Kalkar, ODS og Sprognævnets citatsamling. De citerede kilder, fra Kjeld Abell til Århus Stiftstidende, er oplyst over hogens 9 sidste sider.

Mens Michelsen og Røder som sagt oplyser idiomerne i kontekst, hos Michelsen med redaktionelle eksempler, hos Røder med autentiske citater, finder man ingen dokumentation fra sammenhængende sprogbrug i Stig Toftgaard Andersens *Talemåder i dansk*, der er blevet til over en lige så lang årrække som Røders. Men Toftgaard Andersens artikler er i andre henseender fyldigere end både Michelsens og Røders. Efter lemma med eventuelle variantformer (fx *bestemme/vide hvor skabet skal stå*) står her nuancerede stiloplysninger, der ud over det umarkerede neutrale niveau omfatter eufemistisk, formelt, gammeldags, højstemt, nedsættende, slangpræget, spøgende og uformelt. I tilfælde af bibelsk udspring gives en blot og bar henvisning, under *være helt hen i vejret* således »jf. 1. Kor. 14,9«, hvilket er teksthistorisk rigtigt, men forudsætter at læseren griber tilbage til NT 1948 eller tidligere – for i oversættelsen fra 1992 står der »Så snakker I jo bare ud i luften«. Derefter forklares talemådens betydning, og dens tematiske tilhørsforhold bestemmes med en henvisning til et 21 sider stort register der omfatter 30 typiske emneområder. Artiklen slutter med ét eller to sideblik, det ene uden for, det andet inden for dansk sprogbrug: I det sidste tilfælde registreres synonyme danske talemåder, ofte meget rundhåndet, til inspiration for den aktive bruger. I det første anføres engelske, tyske og franske ækvivalenter, for så vidt sådanne findes, fx under opslaget *varme bænke* 'ikke blive budt op til dans' tysk *sitzenbleiben* og fransk *faire tapisserie*. Af disse to er jo kun det franske en ægte idiomatisk vending, og hvis man savner en engelsk, bliver svaret at *to be a wallflower* lige så lidt som det danske *at være bænkevarmer* opfylder Toftgaard Andersens kriterier for talemåder (det figurerer for resten heller ikke hos Michelsen og Røder); men om Toftgaard Andersen tillige havde orienteret sig mod vore nordiske nabosprog, kunne han in casu have citeret svensk *klä väggarna*, måske også norsk *sitte som veggetryd* (men per definition ikke det svenske substantiv *panellöna*). Efter den egentlige ordbogsdel følger det allerede nævnte danske emneregister og dernæst tre alfabetiske registre over engelske, tyske og franske nøgleord med henvisning til de danske talemåder hvorunder de optræder. I en velskrevet hundrede sider stor efterskrift drøfter Toftgaard Andersen endelig det teoretiske grundlag for ordbogens udvalg af talemåder eller idiomatiske vendinger. Bl.a. fordi hans praktiske konklusioner fremgår af indledningen side 11-14, skal efterskriften ikke kommenteres her.

Fra et modtagersynspunkt er det bemærkelsesværdigt at det er Michelsens forholdsvis lille og populært holdte ordbog der i titlen skilter med det faglige fremmedord *idiom*, mens de to mere ambitiøse værker markedsfører *talemåde*; hos Toftgaard Andersen er den danske betegnelse ledsaget af *idiom* i undertitlen, hos

Røder står den alene og identificeres først i hans indledning med »idiomatiske udtryk«. Nu er *talemåde* jo et almenkendt ord der også har sin plads i den leksikografiske fagtradition, således anvendt i ODS som karakteristisk ikke blot af fx *sluge kamelen*, der genfindes hos Røder og Toftgaard Andersen, men også af fx *alle veje fører til Rom*, der glimrer ved sin fraværelse i alle tre idiomordbøger. Nærmere i tid end ODS er dog Erik Bruuns fortjenstfulde stil- og konstruktionsordbog *Dansk Sprogbrug* (1978, 2. udg. 1995), hvori der indgår en mængde udtryk betegnet med tm. »talemåde, fast vending« eller fig. »figurligt, billedligt«. Begge disse kategorier er i den foreliggende sammenhæng aktuelle. Ved gennemsyn af hele bogstavet K hos Bruun viser det sig nemlig at 106 udtryk betegnet med tm. (fx *stå ved en korsvej*) savnes i de tre idiomordbøger, som til gengæld medtager tilsammen 80 udtryk der hos Bruun er betegnet med fig. (fx *lægge kortene på bordet*). Som talemåder optager idiomordbøgerne desuden hver for sig et antal vendinger der hos Bruun hverken er betegnet tm. eller fig.: det drejer sig om 7 hos Michelsen, 6 hos Røder og 55 hos Toftgaard Andersen (deriblandt at *tvinge nogen i knæ*, som de tre er fælles om).

I sin større fraseologiske sammenhæng har Erik Bruun ikke fundet det nødvendigt at definere forskellen på tm. og fig. Det er også let at se at fx *stå ved en korsvej* kan bruges både ligefremt og billedligt, og det er først en udbredt billedlig brug der gør udtrykket til en konventionel og i nogles sprogbevidsthed næppe nok metaforisk talemåde. Men når de idiomatiske vendinger isoleres i en særegen ordbog, må dens ophavsmand bekende terminologisk kulør.

På det punkt har Michelsen den rummeligste bestemmelse idet han definerer idiomet ved »at ordene får en anden (billedlig) betydning end den normale, på grund af den sammenhæng de indgår i«. Mere stringent er Røder og Toftgaard Andersen enige om at talemåder eller idiomatiske vendinger har en samlet betydning som man ikke kan slutte sig til ud fra betydningen af de enkelte ord der indgår i dem. Især går Toftgaard Andersen i dybden idet han fastslår at idiomatiske vendinger er større end enkeltord og i deres grundform mindre end hele sætninger. Det sidste frasorterer ordsprog som *Én svale gør ingen sommer* og citater (bevingede ord) som *I dit ansigts sved skal du æde dit brød* (1. Mos. 3,19, oversat 1871), men udelukker ikke idiomatiske tillemplinger som *en enlig svale* og *(æde sit brød) i sit ansigts sved*. Hvad enkeltord angår vil Toftgaard Andersen for det første udmønstre usammensatte ord med konventionelt overført betydning, fx *stud* for 'en dum og grov mand', og heri får han i praksis følgeskab af Røder. Når det gælder sammensatte ord, mener han at nogle måske nok kan kaldes idiom, fx *dyneløfter*, men ikke idiomatiske vendinger eftersom vendinger består af flere ord – og det er (trods undertitlen »Ordbog over idiom«) kun idiomatiske vendinger der er samlet i hans *Talemåder i dansk*. Der finder man som før nævnt heller ikke ordet *bænkevarmer*, kun vendingen *varme bænke*; den savnes hos Røder, som til gengæld citerer *løfte dyner*, men ligeledes udelukker typen *dyneløfter*.

Når en vending som *løfte dyner* er at finde hos Røder, er det fordi den indeholder et substantiv. Røder har »i første omgang« valgt at begrænse sig til den meget almindelige type af talemåder hvis grundbestanddele er en infinitiv med tilhørende objekt eller adverbial hvori der indgår substantiver. Den samme type dominerer hos Toftgaard Andersen, som da også normalt alfabetiserer efter »det første substantiv i udtrykket«; men hans materiale omfatter desuden et betydeligt antal

vendinger uden substantiv, fx *komme som (man var) kaldet, ikke være ked af det, tænke så det knager, kort og godt*, talemåder som altså per definition er udelukkede hos Røder. Det vagere kriterium hos Michelsen lukker derimod et antal ordforbindelser ind hvori kernen må siges at være et usammensat ord med konventionelt overført betydning, fx *et værre cirkus* og *stikke til nogen*; når *tabe fatningen* er medtaget, kan man frygte at det beror på en mistolkning af substantivet. Til samme kategori hører velsagtens Michelsens paradeeksempel »der er *sort* af mennesker«, det er i hvert fald ikke medtaget af Toftgaard Andersen som kun indlader *gøre sort til hvidt* og (*stå, se*) *sort på hvidt*. Men Toftgaard Andersen synes ikke at være helt tro mod sit princip når han ligesom Michelsen registrerer *være blank / blåøjet / flad* i disse adjektivs overførte betydning; dog ikke tilsvarende *grøn*, kun *gul og grøn af misundelse* og *ærgre sig gul og grøn*.

Uden yderligere kommentar kan følgende stikprøve give et sammenlignende indtryk af hvad der findes og savnes de tre ordbøger; de betegnes med forkortelserne M, R og T:

komme som en bombe T
 lade en bombe springe M R T
 ligge som en tikkende bombe under noget T
 lægge en bombe under noget R

gøre rent bord M R T
 dele bord og seng M T
 betale under bordet M T

brænde én af T
 brænde inde med M
 lokummet brænder T
 tampen brænder M T

få ind med skeer M R T
 skære ud i pap M R T
 bøje i neon M T
 nu faldt tiøren M T
 gå/fise ind på lystavlen R T
 et vink med en vognstang T

holde høj cigarføring M T
 holde lav profil M R T

slå sig løs T
 slå til skaglerne R T

for fulde sejl M T
 for fulde gardiner T
 for fulde [sic] drøn T
 for fuld knald T

som en hund i et spil kegler M T
 en kolos på lerfødder T
 falde sammen som et korthus T
 drikke som en svamp T
 ligge som man har redt T
 ikke ride den dag man sadler M
 sulten som en ulv T
 yngle som rotter T

blive ved sin læst T
 give bagerbørn hvedebrød M R T
 hænge i en klokkestreng [ikke: klokkestrengen] R T
 holde kortene tæt ind til kroppen R
 være ude i kulden R
 være helt nede i kulkælderen R T
 være helt nede i kælderen R
 kaste nogen for løverne R
 tale Roma midt imod T
 stille træskoene R T
 gå over åen efter vand M R T

En passant kan tilføjes at ingen af ordbøgerne nævner fx *en havkat i hyttefadet*, *siddende på reservebænken* eller *have uld i munden*.

Som allerede sagt er der brede overlapninger mellem de nye idiomordbøger og Erik Bruuns *Dansk Sprogbrug*, der igen skatter til ODS. Yderligere kan tæt ved 200 af de udtryk Erik Bruun betegner med tm. eller fig. genfindes med forklaring i den seneste udgave af *Nudansk Ordbog* (1999). Der er heller ingen tvivl om at talemåder eller idiomatiske vendinger har deres nødvendige plads i de almindelige ordbøger (jf. artiklen *Idiom* i Henning Bergenholtz & al.: *Nordisk leksikografisk ordbog*, Oslo 1997); det gælder også de tosprogede – hvor det fx må kunne slås op at *give bagerbørn hvedebrød* på engelsk hedder *carry coals to Newcastle*, på tysk *Wasser in den Brunnen tragen* og på fransk *porter de l'eau à la rivière*. En djævelens advokat (T) kunne derfor finde på at spørge hvad man så skal med idiomordbøger. Med hensyn til synonymy blev et lignende spørgsmål opkastet allerede af I. Levin: *Til Kritiken af det Synonyme i Dansk* (1860) – men han accepterede samtidig at synonymy »behandles sædvanligt i selvstændige Skrifter, og denne Fremgangsmaade vil altid blive nødvendig, fordi Forklaringen af Synonymer i mangfoldige Tilfælde ikke kan blive ret fyldig og frugtbar uden en vis Vidtløftighed, og Ordbogen ikke jevnlig kan indlade sig paa slige lange Digressioner uden at ødelægge al Ligelighed og Harmoni og forstyrre Overblikket« (s. 27). Således retledt kan man konstatere at de idiomatiske vendinger skønt næppe endnu fuldt tilfredsstillende definerede dog i praksis er en anderledes klar og selvstændig kategori end synonymy – og derfor hilse de tre danske idiomordbøger velkomne.

Den samlede vurdering må ganske vist blive at Christian Michelsens *Idiomordbog* både i omfang og kvalitet står tilbage for Røders og Toftgaard Andersens, men det udelukker ikke at den kan gøre fyldest på et vist niveau, fx for be-

gyndere i dansk som fremmedsprog. Det er vanskeligere at vælge mellem Røder og Tofgaard Andersen; det mest tillokkende er at betragte dem som pose og sæk. Stig Tofgaard Andersens *Talemåder i dansk* er præget af høj teoretisk bevidsthed, hans fremmedsproglige ækvivalenter kaster lys over perspektivrige kulturrelationer, og hans overflod af idiomatiske synonymmer er en særdeles nyttig håndsrækning til den bruger der momentant er løbet tør for brændstof til sin sprogproduktion. Men på betydningssiden er den tusindtallige samling af autentiske sprogbrugseksempler i Allan Røders *Danske talemåder* ikke mindre værdifuld og kan på tilsvarende måde være en guldgrube for den aktive sprogbruger.

Allan Karker

Pia Jarvad: Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998. Gyldendal, København 1999. 1084 s. Indb. 395 kr.

Nye ord fascinerer os fordi de handler om os selv og vor tid. Der er lidt af os selv, vores barndom og ungdom i dem, og mange af ordene har sat deres præg på os. Når de samles og udkommer i bogform, er det som om det er noget af os selv der kommer på museum og pludselig bliver til kulturhistorie. Derfor har der været stor opmærksomhed om en udgivelse som Pia Jarvads *Nye Ord 1955-1998* (herafter *NO*), som udkom på Gyldendals forlag i foråret 1999.

Da bogen *Nye ord i dansk 1955-75* (herafter *NoId*) udkom i 1984 (dengang forfatteren hed Pia Riber Petersen), blev den lanceret som »et uundværligt supplement« til *Ordbog over det danske Sprog 1-28* og fremtrådte da også i samme indbinding og størrelse som (1966-optrykket af) *ODS*. Kritikken var til gengæld knap så begejstret, og det er derfor sikkert med fuldt overlæg at Gyldendal udsender *NO* som en af forlagets røde ordbøger, i denne series kendte røde lærredsindbinding, trespaltede format og velfungerende typografi, ligesom man i markedsføringen har undgået at nævne både forgængeren og *ODS* med en eneste linje. I både indhold, opbygning og omfang er *NO* da også ændret så meget i forhold til forgængeren at det er på sin plads at tale om en ny udgivelse og ikke blot om en ny og revideret udgave.

NO's hovedafsnit

Inden den alfabetiske del indeholder *NO* nogle kortere afsnit: indholdsfortegnelse, forord og en indledning til ordbogsdelen. I indledningen oplyser forfatteren om de benyttede korpora og bringer en udførlig liste over de kildeforkortelser der er anvendt ved citater i ordbogsdelen. Der er en redegørelse for artiklernes strukturelle opbygning og de oplysningstyper der anvendes, og endelig gives en oversigt over benyttede tegn og forkortelser i artiklerne. Herefter følger selve den alfabetiske del, og endelig bringes der i bogens sidste del to ordlister hvor opslagsordene er ordnet dels baglænsalfabetiseret, dels kronologisk efter tidligste belæg

i ordbogsdelen. På forpermen og bogens første side vises artikelopbygningen, og de enkelte oplysningstyper demonstreres, mens der på sidste side og bagpermen er anbragt samme oversigt over tegn og forkortelser som også figurerer i indledningen. I forhold til *Noid* er nogle afsnit og registre taget ud, bl.a. analysen af orddannelsesmåder og -typer med tilhørende oversigter og et afsnit om låneveje med tilhørende oversigter ordnet efter långivende sprog. Afsnittet om orddannelse var netop det som anmelderen (Henriksen, 1985) brugte mest plads på at kritisere i sin tid, men ligefrem at tilskrive det æren for at det nu er taget ud, er vel at gå for vidt. Pladshensyn har formentlig også været af betydning, ligesom man må formode at afsnittet har ligget forfatteren mindre på sinde efter at hun i den mellem-liggende periode har haft lejlighed til at behandle emnet mere udførligt i bogen *Nye ord – hvorfor og hvordan?*

Ordudvalget – mængde og beskaffenhed

Hvis man går ud fra at en ordbogs samlede omfang er mere eller mindre eksternt givet (fx skal kunne rummes i et enkelt bind af en given størrelse og typografi), må enhver redaktør naturligvis altid foretage en afvejning af på den ene side antallet af opslagsord og på den anden side udførligheden og dermed længden af beskrivelsen for hvert enkelt opslagsord. *NO* indeholder ca. 10.000 opslagsord, og eftersom forgængerer indeholdt ca. 4.300 opslagsord fra en periode der var lidt under halvdelen af den aktuelle ordbogs periode, betyder det at der ikke er ændret grundlæggende ved resultatet af denne afvejning fra forfatterens side. Derfor gælder det stadig, som det er formuleret i et af de afsnit som er taget ud, hvor de nordiske sprognævn redegør for det fællesnordiske initiativ til nyordsregistret som ordbøgerne har sin rod i, at

det for dansk [er] lagt vekt på fyldig dokumentasjon i form av sitat medan det for svensk stort sett er renoisert på sitat for å få plass til større ordmengd. Den norske redaksjon har følt ein mellomveg (*Noid* s. 672)

Og det gælder derfor også nu som dengang at citaterne fylder endog overordentlig meget i artiklerne, både når det gælder antallet af citater og længden af hvert enkelt citat. Selvfølgelig skal det ses i lyset af hvad man går glip af i form af opslagsord, for hvis listen var fuldstændig, ville der ikke være grund til at beklage sig over det fyldige citatmateriale. Men fuldstændig er den så sandelig heller ikke! Af modtagelsen i dagspressen kan man da også se mange eksempler på en af anmelderiets yndlingsdiscipliner: hvad står der ikke i ordbogen? Og det er nemt selv at fortsætte listen: *flekslån, snesikker, jeans, trælår, ahaoplevelse, miljøvogter, tegneseriehold, fjumrelak, gå kold, rundringning, hæmatokritværdi* osv.

I sig selv er det for letkøbt at slå forfatteren oven i hovedet med sådanne eksempler, for ordudvalget er ikke, og giver sig heller ikke ud for at være udtømmende. Det kriterium forfatteren selv nævner som vigtigste kriterium for modtagelse, er etablerethed. Som jeg forstår forfatterens redegørelse, vil det sige at et ord for det første ikke må være en tilfældig lejlighedsdannelse, men optræde med en vis fre-

kvens, for det andet at det bør have en vis udbredelse i sprogsamfundet generelt og altså ikke være forbeholdt en enkelt gruppe der er afgrænset fx regionalt, fagligt, aldersmæssigt eller socialt. For så vidt er kriteriet udmærket, men det kniber gevaldigt når det skal omsættes til praksis. For anvendt med omhu betyder det at forfatteren i princippet rangordner de mange mulige kandidater efter frekvens og grad af etablerethed og dernæst medtager opslagsord i så stort et antal som pladsen tillader det. Men det er tydeligvis ikke den fremgangsmåde forfatteren har benyttet, hvilket læseren meget hurtigt kan overbevise sig om ved blot at bladre løseligt gennem bogen. Man støder hurtigt på mildt sagt uetablerede ord, ord der kan være udmærkede at notere sig hvis opgaven er rent registrerende, men som ikke hører hjemme i en ordbog hvis optagelsen sker på bekostning af andre og langt mere etablerede ord. Det virker uforståeligt at ord som *lomilomi* (en polynesiske massageform), *stifado* (en græsk madret), *koto* (en afrikansk træsort) og *yufkapandekage* (en tyrkisk, usyrnet pandekage) optages i ordbogen når fuldstændig almindelige og etablerede ord fra perioden som *farve-tv*, *lysleder*, *parabolantenne* og *fitnesscenter* ikke kan slås op.

I samme åndedrag bør det også nævnes at forfatteren ikke holder sig tilbage for at bringe i princippet gennemskuelige afledninger som fuldgyldige artikler, med betydningsforklaring, citater og oprindelse/etymologi. Det gælder ord af typen *matchrace*, *matchracer*, *matchracing* og *spam* (uønsket elektronisk post), *spame*, *spammer*, *spamming*, der alle får fuldt udfoldede artikler. Man kunne ønske sig en mere pladsøkonomisk tilgang til behandlingen af disse ord (er det fx nødvendigt at gentage samme etymologiske udredning på otte linjer ved de sidste fire ordseksempler?). På samme måde kunne der spares plads ved at undlade den dobbeltbehandling som mange ord eller citater tildeles ved at optræde både som selvstændigt opslagsord og som eksempler under et produktivt første- eller sidsteled (fx optræder samme citat på otte linjer både i artiklen *-gruppe* og i artiklen *sekundærgruppe*, og der er mange eksempler på tilsvarende dobbeltbehandling, enten med identiske eller forskellige citater). Også synonymmer behandles som fuldt udfoldede artikler med enslydende betydningsdefinitioner.

Weekendavisens anmelder (Jensen, 1999) fremsætter som en mulig forklaring på de mange mangler i ordudvalget at forfatteren har benyttet sig af elektronisk søgning, og at den har sin begrænsning når det gælder flerordsforbindelser bestående af etablerede led (fx *fransk hotdog*), og når det gælder nye betydninger af kendte ord (fx *hund* og *tusse* brugt om pengesedler). På mig virker det nu snarere som om forfatteren tværtimod ikke har brugt de elektroniske søgemidler godt nok. Hun anfører fx i indledningen at hun har haft adgang til Den Danske Ordbogs tekstkorpus, men at

jeg har næsten udelukkende brugt det med henblik på verificering af de lidt ældre ords betydning, udbredelse og brug. Det skyldes at selvom korpusset rummer tekster frem til 1992, så er egentlige nyord ikke særligt hyppige – nye ord starter med frekvensen 1, og det varer som regel et godt stykke tid før et nyt ord bliver repræsenteret i et sådant korpus.

(NO s. 12)

Bortset fra den selvmodsigelse der her udtrykkes i forhold til etablerethedskriteriet, så skulle forfatteren nu have undt sig selv at undersøge fx forekomster af ord der kun findes i dette korpus og ikke figurerer i andre (elektroniske) ordbøger. En sådan kørsel tager ca. en times tid og genererer en liste på flere tusind ord hvis minimumsgrænsen sættes til eksempelvis 10 forekomster (for at undgå for mange tilfældige forekomster), bl.a. *A-officer*, *atomprøvesprængning*, *brandsårsafdeling*, *byfornyelseslov*, *cheddar*, *cykelcross*, *dagpenge-system*, *firmafodbold*, *gavecheck*, *military*, *selvdisciplin*, *sportscoupe* og *standarddans* for blot at nævne et par stykker. Det er ganske vist ikke alle forekomster der er lige interessante, og heller ikke alle falder i den aktuelle periode, men det er dog en nem og hurtig måde at skaffe sig et endog meget stort antal kandidater, hvoraf mange faktisk er velegnede til optagelse i en ordbog af denne art, ja efter min mening er langt mere oplagte end mange af dem der faktisk findes i ordbogen.

Artikelstrukturen

Som noget nyt er artiklerne i *NO* blevet forsynet med oplysning om ordklasse ved hvert enkelt opslagsord, lige som inventaret af brugsoplysninger mellem ordklasseangivelsen og betydningsdefinitionen er blevet forøget noget. Ordklasseangivelse er en udmærket oplysning at få, men det kan selvfølgelig diskuteres hvor oplysende og hensigtsmæssige betegnelser som 'forb.' og 'enkeltordsytning' er. Derimod kan det ikke diskuteres om *-arium*, *-krat* og *-tek* er substantiver, sådan som de opføres af forfatteren. Det er de ikke. Som bundne morfemer er de selvfølgelig suffikser og burde angives som sådan. Tilsvarende gælder for produktive andetled (eller '2.led' som det også undertiden betegnes, fx i artiklen *-kvinde*) der lemmatiseres, at selvom de sammensætninger som disse orddele indgår i, er fx substantiver, så bliver orddelen selv det altså ikke. Førsteled får slet ingen ordklasseangivelse, men til gengæld kan man støde på ord der forsynes med flere ordklasser. Grunden står mig ikke ganske klar da princippet ellers synes at være det omvendte: at der oprettes homografartikler selv når det drejer sig om to nye betydninger af samme ord (uanset hvilke kriterier for ord der bruges, klare eksempler er *rough¹* og *rough²* eller *rollespil¹* og *rollespil²*), et noget ukonventionelt princip der måske skal ses på baggrund af Sprognævnets praksis i nyordsregistreringen helt fra begyndelsen. Så meget desto mere uforståeligt er det at der ved et ord som *fraktal* i stedet for to homografartikler er valgt én artikel med to ordklasseangivelser: sb. og adj. I betydningsdefinitionen forklares kun den ene (substantivet), mens begge ordklasser forekommer i de efterfølgende citater. Beslutningen er altså overlagt.

Mellem ordklasseangivelsen og betydningsdefinitionen optræder et felt – i parentes og med kursiv – der indeholder en række forskelligartede oplysninger der kan sammenfattes som brugsoplysninger, men spænder så vidt som udtale (dog for over 90 procents vedkommende blot standardformularen (*med tilnærmet engelsk udtale*) – om reel udtaleangivelse er der ikke tale), fagmarkering, syntaktiske og morfologiske specifikationer samt et begrænset udvalg af stilmarkører. Mange af disse oplysninger er nyttige at få og fungerer uproblematisk, men man kunne godt ønske sig nogle strammere principper for deres anvendelse. Navnlig

virker stilmærkerne lidt for tilfældigt strøet ud efter forfatterens forgodtbefindende. I artiklen *kustode* hedder det således: '(nedsættende betegnelse for) medlem af højrefløjen i Socialdemokratiet og SF', mens samme stilmærkning i artiklen *perker* er flyttet ned i betydningsdefinitionen: 'nedsættende betegnelse for indvandrere og flygtning'. *Motherfucker* betegnes ikke som nedsættende, men som et skældsord, mens ord som *ligusterfascist*, *skrankepave* og *lebber* slet ingen stilmærkning får. Og sådan er der mange eksempler hvor man savner større systematik og konsekvent anvendelse af inventarets betegnelser.

En mere påfaldende og langt større ændring er det at overordentlig mange artikler i *NO* er blevet forsynet med betydningsdefinitioner. Det er i sig selv en stor gevinst, og endnu mere glædeligt er det at konstatere at definitionerne i det store og hele er velfungerende, mundrette og rammende. Ja, faktisk så vellykkede at man ærgrer sig over at ikke alle ord har fået definition. Man kunne tro at definition var udeladt i tilfælde hvor citaterne forklarede opslagsordet, eller hvor der var tale om gennemskuelige sammensætninger, men det er ikke tilfældet. Man kan sagtens finde eksempler på ord hvor definition og citat har mere eller mindre enslydende indhold, og også eksempler på artikler uden definition hvor citatet nok illustrerer, men ikke forklarer opslagsordet (fx *showbiz*). Der synes altså ikke at ligge noget egentligt redaktionelt princip til grund, og en nærliggende, mere jordnær forklaring kunne være at der slet og ret er tale om en række artikler som forfatteren ikke har nået at ændre i forhold til *Noid* – langt de fleste eksempler uden betydningsdefinition er artikler som også optræder i *Noid*. Men der er også enkelte senere eksempler, fx *barriere* *z-pigtråd*, som hverken har fået betydningsforklaring eller etymologi.

I visse tilfælde hvor det ovenfor omtalte felt til brugsoplysninger er benyttet, er feltet udfyldt på en måde så det skal læses sammen med betydningsdefinitionen som én helhed. Et eksempel så vi tidligere i artiklen *kustode*: '(nedsættende betegnelse for) medlem af højrefløjen i Socialdemokratiet og SF'. Tilsvarende eksempler er *sosse*: '(kortord for) socialdemokrat', *alternativ økonomi*: '(spøgende om) sort arbejde' og *spagetti*: '(ny brug nedsættende om) gæstearbejder'. Anvendelsen af de understregede præpositioner er ikke velanbragt. Når man læser de to felter som en helhed, irriteres man over bruddet i typografi, som ret beset vel også er valgt for at understrege at der er tale om to forskellige oplysningstyper, og man belemres, helt unødvendigt, med en metasproglig definition i stedet for en direkte definition. Princippet er da også langtfra gennemført ved alle brugsangivelser. Faktisk er det undtagelsen snarere end reglen, men dog mere udbredt end at der er tale om enkeltstående tilfælde, fx synes det brugt systematisk i forbindelse med stilmærkerne 'nedsættende'.

Beslægtet med dette problem er tilfælde hvor definitionen gælder en ordforbindelse, men hvor ordforbindelsen af den ene eller den anden grund ikke er fuldlemmatiseret på alfabetisk plads, men optræder under et af de indgående ord. Her sker der det at definiendum flytter ned i brugsfeltet, eksempelvis *bold*: '(billedlig brug af sportsudtrykket spille bolden videre) give sagen, »sorteper« videre' og *valgklokke*: '(billedlig brug af forbindelsen ringe med valgklokken, valgklokker-

ne) varsle valg, antyde at et valg til Folketinget snart vil blive nødvendigt'. Her er det ikke opslagsordet der defineres, men derimod det der står inde i parentes med ordinær skrift. Selvom man her godt kan følge forfatterens arbejdsmetode, og selvom man kan have forståelse for lemmatiseringsproblemet (især i tilfælde hvor et udtryk udviser stor variation), så er den valgte løsning både pædagogisk uhensigtsmæssig og leksikografisk angribelig. Der bør ikke kunne opstå tvivl om hvad det er der defineres. Som minimum må definiendum udhæves med fed skrift så dets status som ligestillet med opslagsordet fremgår, og gerne også flyttes uden for parentes.

Overhovedet lader flerordsforbindelser til at være et område der har voldt forfatteren problemer. Et klassisk problem for ordbogsredaktører er hvor og hvordan flerordsforbindelser lemmatiseres. Der findes ikke én entydig rigtig løsning på problemet, men de fleste kan vist blive enige om at det er en fordel at være konsekvent i det princip man beslutter sig for at bruge, og det har forfatteren desværre forsømt i *NO*. I de to eksempler herover er der valgt at lemmatisere under det substantiv som forbindelsen indeholder, og det er i og for sig et udmærket princip. Men så bør man også kunne finde udtryk som *gå ned med flaget*, *læse på lektien* og *holde vand* under *flag*, *lektie* og *vand*. Det kan man imidlertid ikke; disse udtryk er fuldlemmatiserede og alfabetiseret efter udtrykkets første ord, dog undertiden med henvisning fra andre ord der indgår i udtrykkene (i de nævnte eksempler henvises der fra *spille bolden videre* til *bold*, fra *vand* til *holde vand* og fra *lektie* til *læse på lektien*, derimod ikke fra *ringe med valgløkken/valgløkkerne* til *valgløkke* eller fra *flag* til *gå ned med flaget*). Der er måske dem der vil hævde at princippet må være lemmatisering efter første betydningsbærende ord. Hvis *holde vand* ikke kan gendrive denne opfattelse (princippet er jo så herlig subjektivt), så kan det nævnes at *al xx's moder* er fuldlemmatiseret, dvs. anført på sin alfabetiske plads mellem *alu(-)* og *amarettimakron* (man reddes heldigvis af en kærkommen henvisning fra *moder*), og helt overbevist bliver man når man finder *og jeg skal komme efter dig* mellem *offwhite* og *okay* (med behørig henvisning fra både *jeg* og *komme*).

Når talen er om alfabetisering, kan som et mindre, og forhåbentlig enkeltstående kuriosum nævnes det besynderlige at ordet *68-generation* (som er den eneste form man finder ordet i, også i *NO*) skal søges mellem *otiumstol* og *out* og skrevet ud med bogstaver, mens *45-scooter* er anført mellem *scifi-* og *score* – oven i købet uden henvisning fra hverken *45* eller *femogsfyrre*.

Normering

Ifølge sagens natur falder sproglige innovationer ofte uden for normeringens domæne; de er jo netop nydannelser der endnu ikke har fundet sig til rette i sproget. Det er derfor fuldt forventeligt og helt naturligt at der er vaklen i sprogbrugen med hensyn til stavning, morfologisk form, udtale osv. Alligevel kan man undre sig over at forfatteren ikke vejleder bedre med hensyn til officiel retskrivning, hendes forhold til Dansk Sprognævn taget i betragtning. Med hensyn til ortografi er det dog som regel kun i den spæde begyndelsesfase at der er usikkerhed om

et ords stavning. Hvis ordet etablerer sig, bliver det som andre ord behandlet af Sprognævnet og forsynet med en officiel stavemåde. Nyord er også i mange tilfælde nye sammensætninger af gamle, kendte ord hvis stavemåde ligger fast. I indledningen hedder det at

I disse tilfælde følges den retskrivning som fremgår af *Retskrivningsordbogen*, 1996. Hvis et nyt ord allerede er optaget i *Retskrivningsordbogen*, skrives ordet som dér, men det oplyses hvis der er en almindelig skrivemåde i sprogbrugen, fx **backup**, **back-up** og **RAM**, **ram**, hvor *Retskrivningsordbogen* kun medtager henholdsvis *backup* og *ram*. Men den alfabetske orden bestemmer om det er *Retskrivningsordbogens* skriveform eller sprogbrugens der står først. (NO s. 27)

Men der er mange eksempler som ikke lever op til hensigten. Hvor NO fx anfører *case-study*, *casestudy*, *friseesalat* og *triple vaccine*, har RO *casestudie* el. *casestudy*, *frisesalat* el. *frisésalat* og *tripelvaccine*. Ved sammensætninger er ofte kun valgt den ene af flere tilladte dobbeltformer, fx *cafegardin*, *cafekultur*, *cafeslammer* og *cafeteater*, men ikke de ligeledes tilladte former med *café-*, *kafe-* og *kafé-* (omend der henvises i to tilfælde, nemlig fra *cafekultur* og *cafeteater*). Tilsvarende gælder at der kun bringes formerne *plasticfar*, *plasticmor*, og *stillekupe*, men ikke de ligeledes tilladte former *plastikfar*, *plastikmor* og *stillekupé*. Man kunne tro at det er loyalitet mod det deskriptive princip der får forfatteren til at glemme indledningens ordlyd, men i anden sammenhæng gennemføres en ortografisk regel til trods for at man sjældent møder den i praksis. Det gælder sammensætninger mellem ord og ordforbindelser (dvs. typen *slet og ret-bånd*, *mund til mund-metode* og *tænd og sluk-ur*), der i NO konsekvent anføres med bindestreg mellem ord og ordforbindelse – i overensstemmelse med retskrivningsreglerne, men i modstrid med usus.

Der er i NO valgt at bruge det ny komma, og det er ikke overraskende. Men det er lidt beskæmmende at man forholdsvis ofte støder på fejlagtig kommatering. Især kniber det med komma mellem sideordnede ledsætninger, som altså også skal sættes efter den ny metode (se fx artiklerne *fedtspil*, *hackysack* og *otteog-tresgeneration*).

Citater

Beslutningen om at bringe et overordentlig fyldigt dokumentationsmateriale i form af citater er som tidligere nævnt videreført fra *Noid* til trods for at den blev kritiseret allerede dengang. For NO's vedkommende må denne kritik gentages, ja oven i købet fremsættes med yderligere styrke. I en ordbog som *Noid*, som ikke var udstyret med betydningsdefinitioner, kan det store citatmateriale trods alt lidt bedre forsvares, men i NO skal citaterne ikke på samme måde både forklare og illustrere opslagsordet. Derfor burde et enkelt eller to korte, rammende citater, evt. suppleret med et belæg på første forkomst, være rigeligt. Det er ikke nævnt for at underkende det uden tvivl store og værdifulde arbejde som forfatteren og hendes medarbejdere har lagt i at samle et righoldigt materiale, men i en ordbogs-

fremstilling er det ganske enkelt skudt over målet, ikke mindst når man betænker hvad der er udeladt af oplagte ord. Anken gælder både citaternes antal og deres længde. For at give et indtryk af hvad det drejer sig om, kan man tage nogle betegnende eksempler. I artiklen *ergoterapeut* bringes der fire citater, heraf et på 13 linjer og et på 9 linjer. Naboartiklen *ergoterapi* indeholder kun ét citat, men det er til gengæld på 20 linjer. I alt udgør citaterne 48 ud af artiklernes 63 spaltelinjer, eller lidt mere end 75%. Og i artiklen *BSE* fylder citatet 24 spaltelinjer (til sammenligning bruger Den Store Danske Encyklopædi 23 spaltelinjer på fænomenet). Hvad angår antallet af citater, er det ikke usædvanligt at støde på artikler med både 5 (fx *slowdown* og *repressiv tolerance*), 6 (fx *column* og *socialgruppe*) og 7 citater (fx *erhvervsfaglig*), men klar topscorer er dog de lemmatiserede orddele (præfikser, suffikser, første- og andetled) fordi de indeholder belæg på mange afledninger og sammensætninger. Dette sidste er der for så vidt ikke noget odiøst i, men når adskillige af sammensætningerne/afledningerne tillige findes som selvstændige artikler med definition og citat, så er det unødigt ødselhed med pladsen. Således bringes der i artiklen *gruppe*- 25 og i artiklen *-gruppe* 21 citater som belæg på ord der for over halvdelens vedkommende også optræder som selvstændige artikler, undertiden oven i købet med samme citat.

Det mærkes endvidere at citater og betydningsdefinitioner i mange tilfælde er blevet redigeret på forskellige tidspunkter således at der opstår hvad man må gå ud fra er utilsigtede uoverensstemmelser mellem oplysningerne. Det kan være faktuelle oplysninger i definitionen som modsiges af citater og omvendt (fx når der i definitionen af *styretpind* står at det er en pind til kontrol af markøren på et skærmbillede, mens citatet går på en styretpind som alternativ til et rat for personer med muskelsvind), eller oplysninger om synonymiforhold der ikke stemmer overens (fx forholdet mellem *mountainbike* og *bjergcykel* eller mellem *computerspil* og *adventurespill/adventuregame*, der endog er redigeret senere end *Noid*).

Endelig kan man undre sig over hvor ofte der bringes citater som kun indeholder opslagsordet i en sammensat form. Er det overhovedet et gyldigt belæg på ordet? I mange tilfælde er det et helt gennemført princip at der blot bringes et enkelt citat med opslagsordet i ren form, suppleret med en række belæg på sammensætninger, og man kan endda komme ud for at et ord er lemmatiseret selvom samtlige citater viser ordet i sammensætninger (fx *fastnet*).

Etymologi og datering

Lad det være sagt med det samme: der er mange rigtig gode etymologiske oplysninger og forklaringer på ords og udtryks opståen og vanding. Det er den slags der kan få også andre end fagidioter til at overgive sig til lystlæsning i et opslagsværk som dette. Derfor gælder det ligesom ved betydningsdefinitionerne at mer' vil have mer'. Når man har set hvor godt det kan gøres, kommer man hurtigt til at savne oplysningerne i andre artikler. Om *guppy* hedder det fx: '*Fra engelsk guppy efter personen R.G.L. Guppy der bragte fisken til British Museum fra Trinidad*'. Og om *paparazzi*, *paparazzo*: '*Fra italiensk paparazzo som er en-*

talsformen; paparazzi er flertal. – Efter et efternavn på en sådan fotograf i Fellinis film *Det Søde Liv*, 1959'. Også oplysninger om ords tilblivelse på hjemlig grund gives, fx *skatteøl*: *Ordet er dannet af Ekstra Bladet*. Således åndeligt beriget bliver man som bruger forvænt og kan næsten kun blive skuffet når man om *Murphys lov* lakonisk får at vide: '*Fra engelsk*: Murphy's Law'. Og det uensartede præg gælder ikke kun »den gode historie«, men også de almindelige etymologier. Fx hedder det oplysende om *gogo*: '*Fra fransk à gogo* 'i overflod' *via engelsk go-go, fra 1962*'. Under *gyros* (en græsk madret) får vi derimod blot at vide: '*Fra græsk gyro*'. Og denne sidste, nødtørftige oplysning er, ærgerligt nok, skabelon for et meget stort antal artikler. For ligesom man gerne vil vide hvem denne Murphy er, er det selvfølgelig nyttigt at vide at *gyros* betyder 'roterende' (nemlig om det kød som retten tilberedes af). Det uensartede præg har formentlig noget at gøre med forfatterens kilder, og man kan derfor godt have forståelse for hendes situation. Man kan så kun håbe på at der vil blive taget fat på arbejdet med at bringe gennemsnitsartiklen op på samme høje niveau som de nævnte eksempler, til glæde for senere udgaver.

I sammenligning med den plads som citaterne optager, synes dateringsoplysningen ikke af meget. Et årstal anbragt i parentes mellem betydningsdefinition og citat. Ikke desto mindre repræsenterer dateringsarbejdet ikke alene en vigtig del af *NO*'s tilblivelseshistorie, men også en overordentlig tidkrævende og derfor meget værdifuld type oplysning. Forfatteren fortjener ros for dette arbejde, og også for at hun løbende har revideret sine dateringer siden *Noid*. Resultatet af dette arbejde er nemlig meget lidt synligt: ca. 800 artikler er fjernet i forhold til *Noid* fordi dateringsarbejdet har rykket første forekomst så langt tilbage at det falder uden for perioden. Det siger næsten sig selv at et sådant arbejde kun er for folk med høj faglig moral.

Det registrerings- og dateringsarbejde der har fundet sted løbende gennem perioden, kommer også til udtryk i de artikler der ikke beskriver nye former eller fænomener, men derimod ny brug af ord der findes i sproget i forvejen. Det gælder artikler af typen *du* (i stedet for *De* henholdsvis *man*) og *plus* (i ny syntaktisk brug foran *at*..). Den slags innovationer kan man vanskeligt finde med elektroniske hjælpemidler – de egner sig bedst til den gammeldags metode med spidse ører, blyant og papirlapper. Om man så mener at de overhovedet hører hjemme i en ordbog over nye ord, er en anden diskussion.

Sammenfattende bemærkninger

Jeg har peget på en række både større og mindre mangler, unøjagtigheder og mangel på systematik dels i det inventar af betegnelser som ordbogen betjener sig af, dels i de principper der har været styrende for deres anvendelse. I sig selv er det dog kun nogle få af disse der er direkte misvisende eller deciderede fejl, og mange brugere vil formodentlig næppe bemærke dem. Anderledes alvorlig er derimod kritikken af ordudvalget. Der er ganske enkelt alt for mange huller i ordlisten, og der er vel at mærke ikke tale om sjældne eller perifere ord. Ligeledes har jeg påpeget at forfatteren har et alt for tolerant forhold til begrebet pladsøko-

nomi. Hvis der forberedes en ny udgave, skal jeg gerne levere forslag til de mest oplagte steder hvor der kan vindes plads til alle de mange ord der savnes; citaterne kan med fordel beskæres ganske kraftigt, både i antal og længde. Henvisningsapparatet kan strammes op; det er ganske unødvendigt at henvise mellem naboartikler (fx at henvise fra *stifadho* til *stifado*); derimod kan man med fordel henvise, og vel at mærke nøjes med at henvise, fra synonymer til én hovedartikel (frem for som nu at have tre enslydende definitioner og det samme citat gentaget tre gange i artiklerne *courgette*, *squash* og *zucchini*). Tilsvarende kan man overveje at slå formvarianter sammen (af typen *psychedelic/psykedelisk* eller *stiff upper lip/stiv overlæbe*, hvor samme definition gentages to gange), ligesom flere betydninger eller nyudviklinger af samme ord sagtens kan rummes i én artikel, hvorved man sparer gentagelsen af oplysninger om fx udtale og etymologi.

NO's styrke ligger i at den er blevet forsynet med betydningsdefinitioner, endda mange gode definitioner, på samme måde som den indeholder mange gode og relevante etymologier. Blot kunne man ønske sig samme høje niveau udstrakt til at omfatte alle artikler i lige omfang. Dateringsoplysningerne er indiskutabelt værdifulde og, så vidt som jeg nu kan bedømme det, ikke til at sætte en finger på. Alt i alt repræsenterer *Nye Ord 1955-1998* en væsentlig forbedring i forhold til sin forgænger, men der er stadig et stykke vej endnu.

Litteratur

Henriksen, Carol: Anmeldelse af *Nye ord i dansk 1955-75*, i: *Nydanske Studier* 15, 1985, s. 119-30.

Jarvad, Pia: *Nye ord – hvorfor og hvordan*. Gyldendal, København 1995.

Jensen, Jens Juhl: Anmeldelse af *Nye ord 1955-98*, i: *Weekendavisen*, 7.-11. maj 1999.

Petersen, Pia Riber: *Nye ord i dansk 1955-75*, Gyldendal, København 1984.

Retskrivningsordbogen, udg. af Dansk Sprognævn, 2. udgave, Aschchoug, København 1996.

Lars Trap-Jensen

Bent Jørgensen: Storbyens Stednavne. Gyldendals små røde ordbøger, København 1999. 205 kr.

Storbyens Stednavne er en håndbog, som i kort og knap form giver forklaring på ca. 7.000 forskellige navne fra København. Hovedvægten er lagt på gadenavne, men andre navne, som hører hjemme i storbymiljøet, er også medtaget. Det drejer sig om navne på stationer, haveforeninger, hoteller, bygninger, biografer, teatre og lignende. Navnene præsenteres i alfabetisk rækkefølge, men de er lokaliseret til de enkelte bydele, således at man kan orientere sig. Desuden er alle navne forsynet med en sproglig forklaring og så vidt muligt en datering.

En af forgængerne for *Storbyens Stednavne* er Bent Zinglersens *Københavnske gadenavnes historie*, som sidst udkom i 1979 på Politikens Forlag, men ind-

holdsmæssigt er der stor forskel på de to bøger. Bent Zinglersen har, som det fremgår af titlen, koncentreret sin fremstilling om gadernes navne. Det har Bent Jørgensen også, men som et tilskud hertil indeholder hans bog mange officielle såvel som uofficielle navne på bygninger (fx Bien, Lagkagehuset, Odd Fellow Palæet, Sorte Diamant, Suppeterinen, Søpavillonen, Ørkenfortet), skoler (fx Dyvekeskolen, Skolen ved Sundet, Vestre Borgerdydskole), kollegier (fx Elers' Kollegium, Fjerde Maj-kollegiet, Hagemanns Kollegium, Studentergården), apoteker (fx Delfinapoteket, Dyveke Apotek, Svalen), kirker (fx Betlehemskirken, Jerusalems Kirke, Jesu-Hjerte Kirke, Mariakirken) osv.

Det er klart, at enhver håndbogsforfatter må fastsætte nogle grænser for det stof, som skal med i bogen, og det, som ikke skal med. Det er også klart, at de valgte grænser altid kan diskuteres. Hvorfor har Bent Jørgensen mon udeladt Den hvide Kødby, Den brune Kødby, DGI-byen, Folkets Park og KUA, og hvorfor har han ikke medtaget navne som Experimentarium, Gammel Dok, Kanonhallen, Ravelinen, Torpedohallen, Turbinehallerne og Quinti Lynette? Og når der nu *er* navne på skoler, kollegier, apoteker og kirker i bogen, hvorfor har han så ikke medtaget Christianshavns Døtreskole, Sundbyøster Skole, Vibenshus Skole, Grønjordskollegiet, Nordisk Kollegium, Regensen, Øresundsapoteket og Betel Kirke? Det er trods alt lokaliteter, som præger bybilledet, og som de fleste københavnere kender, i modsætning til de mere marginale navne på københavnske haveforeninger (fx Birkevang, De 21, Kongedybet, Kongelundsvej 200, Sommerly, Vestgrænsen) med tilhørende vejsystemer (fx Cedergangen, Dahliavej, Duestien, Erantisgangen, Hybengangen, Jasmingangen, Jordbærstien, Krokusgangen), som er rigt repræsenteret i bogen, selv om de fleste af navnene kun bruges og kendes af de udvalgte få. Det skal tilføjes, at nogle af de efterlyste navne er nævnt under andre opslagsord. Det gælder fx Den hvide Kødby og Den brune Kødby, som er omtalt under *København*, og det gælder Quinti Lynette, som er omtalt under *Lynetten*. I de enkelte artikler omtaler Bent Jørgensen faktisk en del navne, der ikke er medtaget som opslagsord i bogen, og som det derfor kan være svært at finde frem til. I princippet er det nemlig sådan, at det kun er det nuværende navnestof, som er medtaget i bogen, men da gaderne fra tid til anden har skiftet navn, gør forfatteren rede for de tidligere navne. Et velkendt eksempel er Krystalgade, som tidligere hed Skidenstræde, men bogen rummer også mange eksempler på mindre kendte navneskifter. Fx nævnes det, at Lillandsgade før 1901 hed Georgsgade, at Nyborggade blev navngivet i 1904, og at den før hed Frederikshavnsgade. Men Skidenstræde, Georgsgade og Frederikshavnsgade søger man forgæves efter i den alfabetiske opstilling, og det er en skam.

Efter min mening er det også en skam, at Bent Jørgensen ikke giver eksplicitte oplysninger om lokaliteternes art. Fisken er navn på en tilbygning til Det kongelige Bibliotek, og Den Sorte Firkant er et område på Nørrebro, mens Lavetten, Spidslodden og Langdyssen er navne på veje i henholdsvis Gladsaxe, Kastrop og Herlev, og det skal man næsten vide på forhånd, for på det punkt er Bent Jørgensen ret fæmælt.

En sammenligning mellem Bent Jørgensens *Storbyens Stednavne* og Bent Zinglersens *Københavnske gadenavnes historie* afslører endvidere, at Bent Jørgensen medtager mange flere gadenavne end Bent Zinglersen, og hvor den førstnævnte er kort og knap i sin fremstillingsform, er den sidstnævnte bred og asso-

cierende. Et illustrativt eksempel leverer gadenavnet *Heisesgade*. Bent Jørgensen meddeler, at gaden er navngivet omkring 1894 efter komponisten Peter A. Heise (1830-79), og han henviser til ordet *gade* og til en videre omtale under nabo-navnet *Weysesgade*. Bent Zinglersen nævner naturligvis også komponisten Heise som opkaldelsesmodel, og så tilføjer han, at Heise »er blevet betegnet som Weyses arvtager som romancekomponist. Han skrev musik til romancer af *Chr. Winther, Hostrup, Drachmann* o.a., i alt over 200. Desuden komponerede han operaen »Drot og marsk«, musikken til flere skuespil, kantater, symfonier og folkelige sange, hvoraf den mest kendte er »Jylland mellem tvende have««. At Bent Jørgensen som professionel navneforsker har valgt den knappe form er forståeligt nok, og Bent Zinglersens form virker da også overdreven, men jeg må i samme åndedrag indrømme, at det er lettere at fortabe sig i Bent Zinglersens univers, som er prydet med mange fine illustrationer, end i Bent Jørgensens stramt komponerede verden, som er rig på præcise, faktuelle oplysninger, og som desværre er støvsuget for enhver illustration. Diverse opslag viser i øvrigt, at Bent Jørgensen ofte stikker dybere end forgængeren, og at han kan korrigere tidligere navneforklaringer ses bl.a. i hans behandling af navnene Dronning Louises Vej og Eriksgade.

Bent Jørgensens bog rummer imidlertid også længere artikler med interessant læsestof. Det drejer sig især om artikler, som samler navnestoffet fra et større område. Det gælder fx hans behandling af *Weysesgade*, og det gælder artiklen om *Dannebrogsgade*, hvor han bl.a. beretter om den nationale manifestation, som gadenavnet giver udtryk for, og som siden giver anledning til en navnegruppe opkaldt efter prominente personer fra dansk højmiddelalder: *Svendsgade, Eriksgade, Valdemarsgade, Absalonsgade, Eskildsgade* og *Saxogade*. Dette sammenhængs- eller gruppeprincip forekommer ofte i gadenavne, og under ét af navnene i en sådan gruppe giver Bent Jørgensen altid en samlet forklaring på gruppens alder og betydningsafgrænsning, mens der fra de øvrige navne i gruppen findes en henvisning hertil.

Storbyens Stednavne er en nyttig og absolut pålidelig håndbog, som indeholder en leksikalsk beskrivelse af stednavnene i Storkøbenhavn. Man kan undre sig over den brede og lidt upræcise titel, og måske kan man ane et skisma mellem det faktum, at bogen indgår som et bind i en ordbogsserie, til trods for at nogle vil opfatte den som et leksikon. Det påståede skisma er ikke uden interesse. Det rører nemlig ved bogens disposition, hvor forfatteren har fulgt et strengt alfabetisk princip – ligesom i den traditionelle ordbog. Det er naturligvis praktisk, men det bevirker, at byens rum bliver delt op i stumper og stykker. Navne, som hører hjemme i overordnede grupper, bliver adskilt og må forsynes med henvisninger osv. Havde Bent Jørgensen i stedet betonet det leksikalske, kunne de enkelte bydele behandles i særskilte kapitler, indeholdende bydelens historie og dens navne; de sidste opstillet i alfabetisk rækkefølge. Desuden kunne bogen være udstyret med billeder og andre illustrationer og et alfabetisk register, og den kunne indeholde tværgående artikler om nyere navne, navneskifter, uofficielle navne, gamle skrivemåder (fx *Brysselgade, Korfuvej* og *Liflandsgade*) osv. Men selv om det grundlæggende stof allerede foreligger i *Storbyens Stednavne*, så er det nok et andet og fremtidigt projekt.

Bente Holmberg

Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse (Strutturazione testuale in italiano e in danese. Risultati di una indagine comparativa), bind 1-2 (pp. 1-565: forskningsresultater) samt 3 (pp. 571-689: appendix) samt 3 cd-er med talesprogs materialet. Redigeret af Gunver Skytte, Iørn Korzen, Paolo Polito & Erling Strudsholm. Museum Tusulanums Forlag, København 1999. 670 kr.

Denne bog er resultatet af et forskningsprojekt gennemført i årene 1995-1997 med deltagelse af forskere fra Handelshøjskolen i København og Københavns Universitet. Projektet er baseret på et materiale der er tilvejebragt ved at en række danske og italienske forsøgspersoner har genfortalt to 'Mr. Bean'-film (nogle mundtligt, andre skriftligt) og skrevet en kort argumenterende tekst (om rygning). På basis heraf har de involverede forskere undersøgt en række sproglige dimensioner med sammenligning for øje, især mellem dansk og italiensk, men også mellem tale og skrift. Forord, diverse forklarende afsnit, samt den indledende oversigt over det samlede projekt gengives på både italiensk og dansk; af de otte særskilte videnskabelige artikler er fire en halv på dansk (med italiensk resumé) mens de tre en halv (af Paolo Polito, Hanne Jansen og halvdelen af Gunver Skyttes) er på italiensk (med dansk resumé). I forbindelse med denne anmeldelse skylder jeg at oplyse at min læsning af italiensk har karakter af at være et biprodukt af mit kendskab til nærtbeslægtede sprog, suppleret med brokker opsamlet ved læsning af lingvistiske artikler, turisme og operainteresse; derfor har jeg omgæddes de italiensksprogede artikler med nogen forsigtighed.

Projektet placerer sig i smuk forlængelse af vigtige internationale tendenser i tidens forskningsmæssige landskab ved sin brug af fælles visuelt input til tvær-sproglig sammenligning. Det er inspireret af Chafes 'pære-historier' (Chafe 1980); Slobin-gruppens 'frø-historier' er et andet eksempel på sproglig sammenligning på basis af elicitation ved hjælp af visuelt input. Denne metode placerer sig et sted mellem indsamling af naturlige 'økologiske' data og stramt kontrollerede laboratorie-eksperimenter. Naturlige data repræsenterer i en vis forstand den eneste 'rigtige' sproglige virkelighed, men er vanskelige at skaffe, bl.a. på grund af observatør-paradokset: man vil gerne iagttage virkeligheden som den udfolder sig når der ingen observatør er til stede. Desuden er det ikke nemt at finde data som er sammenlignelige i henseende til ikkesproglige parametre, således at man kan skille de sproglige forhold man er interesseret i fra den totalitet de indgår i; derfor vil sådanne undersøgelser let blive meget fokuseret på de enkeltstående foregange, der beskrives, snarere end på forhold man kunne ønske at generalisere om. I den anden ende er psykolingvistiske laboratorie-eksperimenter henvist til at koncentrere sig om det begrænsede udvalg af afgrænselige problemer som lader sig fange i sådanne meget strengt kontrollerede situationer. Elicitationer af den beskrevne karakter kan imidlertid på den ene side skabe sammenlignelighed via inputtet, samtidig med at de på den anden side tillader en sproglig udfoldelse der er noget mere fri end laboratoriesituationens. På den anden side er det ikke nemt at styre hvad præcis man får ud af denne middelvej mellem rå virkelighed og præcist tilrettelagte eksperimenter, således at empirien og ønsket om relevante generalisationer kommer til at arbejde sammen på en fokuseret måde - hvilket jeg vil komme tilbage til.

I sin generelle præsentation fremlægger Gunver Skytte de præmisses undersøgelser er tilrettelagt ud fra. Kernen i intentionerne er i overensstemmelse med bogens titel at finde eksempler på at man på italiensk hhv dansk vælger at lægge en anden tekststruktur ned over 'det samme' indhold (p. 12). Denne grundtanke er placeret i forhold til et teoretisk grundlag der skatter til funktionel og kognitiv lingvistik og tekstlingvistik. Der opstilles en overordnet proces, kaldet tekstualisering, hvis karakter er bestemt af tre sæt af kontekstforhold samt af tre etaper i selve processen. De tre sæt af kontekstuelle omstændigheder er 'sprogbrugernes generelle karakteristika', selve inputtet samt den nære kontekst. Blandt 'sprogbrugernes generelle karakteristika' finder man både træk ved sprogsystemet (italiensks mere fleksiviske opbygning, sammenlignet med dansk) samt forskelle i encyklopædisk viden og kultur. I diskussionen af 'den nære kontekst' genfinder man denne dualitet i sproglige og kulturelt-encyklopædiske faktorer: forskellen mellem dansk *fortælle* og italiensk *raccontare* på den sproglige side (jf også nedenfor), og forskelle i italienske og danske forsøgspersoners viden om Mr. Bean-figuren på den encyklopædiske. Derfor er det måske ikke urimeligt at konkludere at opdelingen snarere har karakter af en praktisk heuristik end en egentlig teori; der er tale om 'faktorer man skal tænke på' i forbindelse med behandlingen af materialet.

De tre etaper i tekstualiseringsprocessen har overskrifterne 'strategisk fase', 'fra makrostruktur til mikrostruktur' og 'mikrostruktur'. Disse faser forestilles at afspejle et tidsforløb, jf pp.24-25 hvor den strategiske fase siges at kunne variere fra et minimum i spontan tale til et maksimum i udfærdigelsen af en videnskabelig afhandling. Dette antyder en teori om tekstproduktion, hvor der antages en klar hierarkisk topstyring af produktet: De strategiske overvejelser resulterer i en makrostruktur, der derefter omsættes i en mikrostruktur, hvorefter finpudsningen på detailniveauet afslutter processen. Imidlertid er der også her visse tegn på at der måske i højere grad er tale om en praktisk opdeling af emnefeltet. F.eks. anføres 'længde' som eksempel på noget der hører under den makrostrukturelle planlægning (p.28), uden at det sandsynliggøres at forfatterne bestemmer sig for en bestemt tekstlængde inden de går i gang med detaljerne. Endvidere diskuteres sproglige makroakter, f.eks. 'referat' over for 'tolkning', som noget der hører til den strategiske fase – samtidig med at det med rette siges at være problematisk at afgøre hvilken makroakt teksten repræsenterer.

Begge dele er naturligt nok, hvis man i stedet ser de tre dele som en praktisk opdeling af egenskaber ved teksten som produkt: længde og 'makroakt' er egenskaber ved teksten som helhed, mens egenskaber som rækkefølgefænomener og grammatiske valg kun kan forstås inden for den større ramme som er sat af teksten som helhed. Hvis denne tolkning er rimelig, betyder det at man kan diskutere hvilken makroakt teksten repræsenterer uden at være bundet til at antage at forfatteren har valgt en bestemt makroakt og at dette valg er kausalt afgørende for egenskaberne på lavere niveauer; det kan også være at forfatteren har foretaget en række valg på mikroniveau, som tilsammen placerer teksten et sted mellem to mulige makro-typer.

Denne diskussion har betydning for hvordan man skal bedømme projektet som helhed. Hvis man skulle vurdere det som udtryk for et ønske om at teste og eksemplificere en samlet teori om tekstualisering, herunder bl.a. sammenhængen

mellem tekstualisering og sprogsystem, måtte man stille nogle andre krav end hvis man opererer på det mere jordnære niveau, hvor ideen er at indsamle nogle sammenlignelige tekster på dansk og italiensk og undersøge disse teksters egenskaber på forskellige niveauer fra det grammatiske til det samlede tekstlige niveau. Det eneste rimelige vil efter min mening være at anlægge den sidste betragtning.

Paola Polito bidrager med to indlæg. Det første er en kontrastiv analyse af de argumenterende tekster om rygning. Disse tekster er indsamlet som supplement til Mr. Bean-teksterne ud fra forventninger om at kunne vise forskelle i kulturel tradition (jf herom p.47fn); disse viser sig også i nogen grad – men mere slående er dog at selve genren argumentation viser sig problematisk i forhold til især danske tekster, der er mindre genre-mæssigt veldefinerede. Foruden essayistiske eller fiktionsagtige tekster indgår også nogen der hverken er fugl eller fisk; hvad stiller man f.eks. op med følgende?

Rygning er ikke tilrådeligt, da der i forbindelse med rygning er en øget risiko for alvorlige sygdomme. På trods af denne viden er det svært at holde op, da det er en behagelig stimulans, der dog af mange betragtes som en dum vane.

Der er imidlertid også en faktor ved designet involveret: Faktisk kræves der heri ikke eksplicit en argumenterende, blot en 'sammenhængende' tekst; og i instruksen indgår fire NPer, som skal bruges i fremstillingen af denne tekst. Man kunne forestille sig at forfatteren til ovenstående blot har set det som sin opgave at konstruere sætninger ud fra NPerne og hægte dem sammen enten syntaktisk eller ved hjælp af kohæsiionsmarkører. Men er det en sammenhængende tekst? Og hvis ikke, hvad er det præcis der mangler (bortset fra en naturlig, funktionel kontekst)?

Blandt de klare forskelle er en mere kollokvial fremstillingsform i de danske tekster (pp.48-50), herunder brug af eksklamative elementer som *tjah*, i 7 af 18 tekster, mens det kun er én af 27 italienske tekster der har sådanne.

I sin næste artikel beskæftiger Paola Polito sig med de overordnede tekststrategier, forsøgspersonerne har valgt ved Mr. Bean-gengivelserne. Teksterne udviser en forskel mellem to strategier, alt efter hvor prominent en rolle forfatteren har valgt at indtage i forhold til inputtet. Forskellen kan beskrives ud fra to makro-handlinger som teksten kan udføre: at registrere eller at fortolke. Hvis teksten skal registrere, bliver forsøgspersonens fortællerrolle minimal og tekstforløbet vil tendere mod at afspejle begivenhederne i inputtet; hvis teksten skal have en fortolkende mission i forhold til begivenhederne, indtræder fortælleren som synligt mellemlid. Her finder Paola Polito en tendens til at danskerne vælger upersonlig registrering med relativ stor trofasthed over for begivenhederne, mens italienerne vælger fortolkningen og hermed en subjektiv form med større frihed over for detaljerne i inputtet. Denne forskel sættes i sammenhæng med betydningforskellen mellem *raccontare* og *fortælle*, idet det italienske ord mere specifikt fastlægger genren 'fortælling', hvorimod det danske også bruges generelt om at 'gengive i ord'. Svarende til de to strategier bliver også gengivelsen af det komiske forskellig: den objektive strategi må lade komikken fremtræde som en del af de gengivne begivenheder, mens den subjektive fortæller kan lade ko-

mikken fremstå 'eksternt', som noget der opstår ved at en ydre bevidsthed møder forløbet – herunder ved brug af en ironisk distance.

Det følgende indlæg af Eva Skafte Jensen handler kun om dansk. Her bruges materialet til illustration af en generel lingvistisk pointe: om typer af ekstralingvistisk motivation for valget af sproglige udtryk. Som naturligt er i en tekstlingvistisk sammenhæng, er det især pragmatisk orienterede udtryk der beskrives: fatiske (som *ikk'*), dialogiske (som *jo*, *da*) og epistemiske (som *åbenbart*, *vist*), men også mere propositionelle adverbier omtales (udtryk for tid, sted og måde). Fremstillingsformen er eksemplificerende, og fokus er på at udskille de forskellige skikkelser, den ekstralingvistiske motivation og de pragmatiske betydningstyper kan antage – herunder at bruge materialet til at illustrere det skred fra konkret-propositionel betydning til diskurspragmatisk betydning som nyere diakron forskning har viet en del interesse.

Den følgende artikel af Hanne Jansen beskæftiger sig til gengæld kun med italiensk. Også her falder anvendelsen af materialet ind i en sammenhæng der er givet uafhængigt af undersøgelsen, nemlig et større projekt om informationstæthed i tekster; og det der tematiseres i den foreliggende artikel er forholdet mellem explicit og implicit information. Hanne Jansen udvikler et apparat til at opdele tekster i informationsenheder på en sådan måde at forholdet mellem explicit og implicit information kan kvantificeres og applicerer apparatet på de italienske tekster i materialet. Resultatet af analysen bruges til at tematisere forholdet mellem tale og skrift, forholdet mellem tekst og input samt betydningen af den makroakt (jf ovenfor) teksten repræsenterer.

Erling Strudsholm behandler materialet fra den leksikalske indfaldsvinkel. Der lægges en række snit ned over materialet, herunder sondringen mellem funktions- og indholdsord og type overfor token, og de fundne tal sættes i relation til standardtal, især for italiensk. De konstaterede forskelle diskuteres og søges forklaret på forskellig vis; således kan forekomsten af relativt flere indholdsord-*tokens* i de danske data forklares med henvisning til de fleksiviske udtryk for bestemthed og genitiv i dansk, der øger den relative hyppighed af funktionsord mærkbart i italiensk. En del af artiklen har karakter af eksemplificering af sproglige forskelle mellem dansk og italiensk ud fra materialet, bl.a. på områder som diminutiv og sammensætninger; i den kulturelle afdeling kan man se forskelle på danskeres og italieneres forhold til julekrybben på den ene side og kommercielt juleri på den anden. Under diskussionen af adverbier kunne man måske have forventet en kommentar til fraværet af retningsadverbier som *ind* i de italienske tekster i betragtning af den opmærksomhed som Talmys sondring mellem *verb-framed* og *satellite-framed* sprog har været genstand for.

Iørn Korzens artikel »Tekststruktur og anafortypologi« belyser forholdet mellem tekst og kode i et ambitiøst tretrinnsforløb. Først diskuteres teksters hierarkiske opbygning med henvisning til en række teoretiske fremstillinger, hvorpå hierarkiet af grammatiske sammenhængstyper præsenteres på baggrund af de tekstlige underordningsrelationer. I anden etape diskuteres hvordan typer af anaforer fungerer i relation til den dobbelthed af grammatisk og tekstlig hierarkisering, der blev etableret i det foregående. Centralt i denne diskussion står en familie af begreber centreret omkring kernebegrebet 'tekst-topic'. Sammenhængen mellem anafortype, teksthierarki og topikvalg illustreres tæt med eksempler fra materia-

let. I tredje etape diskuteres de forskelle der kan konstateres mellem forskellige teksttyper, herunder især mellem skriftlige danske og italienske tekster. Blandt de mere markante fund er tendensen til en langt mere kompakt og hierarkisk tekststrukturering i de italienske data (herunder specifikt at de danske skriftlige tekster er organiseret i langt flere småafsnit end de andre tekster, hvilket kan påvises meget klart ved brug af anafortypologien). Denne forskel i hierarkiseringsgrad kan sættes i forbindelse med både forhold ved koden (rigere adgang i italiensk til infinite konstruktioner der udtrykker en høj grad af hierarkisk underordning), forhold ved valget af makrohandling, nemlig en mere fortolkende over for direkte gengivende behandling af input (jf også ovenfor), samt kulturel tradition.

Denne fremstilling finder jeg som helhed både overbevisende og perspektivrig. Netop ved at være så omhyggelig i sin diskussion af både materiale og teori gør Iørn Korzen det imidlertid muligt at pege på et problem som er metodisk centralt for det grænsefelt mellem kode og tekst der er hele undersøgelsens kerne. Selvom det i forhold til bogens samlede problemfelt er et lille problem, vil jeg tillade mig at tage det op i detaljer på grund af dets principielle vigtighed. Det drejer sig om begrebsfamilien *topic*, der har en nøglerolle ved at være det led der skaber forbindelse mellem anafortypologien og tekststrukturen. Kun ved at hænge sammen med det teksten drejer sig om, bliver en anaforisk henvisning til mere end blot spørgsmålet om en enkeltstående referentidentifikation.

Det centrale problem er spørgsmålet om hvordan man kan definere kernebegrebet 'teksttopic' på en sådan måde at det kan bære den vitale forbindelse mellem kodning og tekstopbygning. På trods af den umage forfatteren gør sig, forekommer det mig at han ikke slipper tørskoet igennem det vidtstrakte sumpede område der er opstået omkring begrebet i litteraturen. Det tekstuelle topic defineres (p.358) i bedste overensstemmelse med den gennemgående opfattelse som »en gennemgående deltager i handlingen, der i den enkelte sætning udgør den entitet som propositionen »handler om««. Men i selve definitionen ligger der en hund begravet: hvem siger at der nødvendigvis findes en størrelse, der er gennemgående i TEKSTEN, samtidig med at den kan identificeres som netop det den enkelte SÆTNING handler om? Og hvilke kriterier skal man bruge for at sikre sig at størrelsen har netop den TEKSTLIGE status der gør den egnet til at fungere som udgangspunkt for en sammenligning med det rent GRAMMATISKE?

Problemet løses på den måde der er blevet standard i den funktionelt orienterede litteratur, nemlig ved hjælp af sæt af hierarkier for 'topicworthiness' (hvor 'human' står øverst), semantisk rolle (hvor 'agent' står øverst) og grammatiske relationer (hvor 'subjekt' står øverst). Denne strategi er imidlertid et definatorisk haglgevær: man rammer et bredt felt af delvis sammenhængende kriterier, hvoriblandt nogle grammatiske, nogle semantiske og nogle pragmatiske – men afskærer sig derved også fra at beskrive den præcise relation mellem det tekstlige og det grammatiske. Fordi denne relation er så kompliceret, går der heller ikke ret lang tid før det attraktive samlebegreb 'topic' må opdeles i en knap så attraktiv stribe af underbegreber: primært, sekundært og tertiært topic (p.366), og subtopic (p.367). Sekundære topics siges at være 'bipersoner' – men p.369 går det hverken værre eller bedre end at en biperson opnormeres til at være primær-topic i en delsekvens. Kriteriet herfor er mere eller mindre klart at denne i den pågæl-

dende sekvens står som subjekt og derved bliver grammatisk fremhævet; den (lidt for tætte) sammenhæng mellem de to ting fremgår også p.364, hvor der tales om [*t*]ilfælde hvor anaforen ophøjes til subjekt/topic. Når der p.368 tales om 'ophøjelse af ikke-topiske entiteter til topics' bliver det også klart, at begrebet 'topic' er sat på en umulig opgave. Det er svært at se hvordan en ikke-topisk entitet kan være topic, hvis man følger den definition der entydigt angiver den enkelte sætning som ramme: her må noget enten være topic eller ej, hvis begrebet skal kunne bruges. Og hvis man i stedet antager en definition der gælder mere end én sætning ad gangen, er det ikke attraktivt at regne med at en subjektspacering alene kan ændre på rangfordelingen, jf det eksempel der illustrerer ophøjelsen:

Mr. Bean tager sit penallhus frem. Det larmer da han åbner det.

Penallhuset betegnes på subjektspads i sætning 2 – men styrter det af den grund Mr. Bean fra tronen som 'teksttopic'? Det gør det vel næppe, og det er heller ikke meningen at man skal forstå det på den måde. Realiteten er groft sagt, at emnet i diskussionen snarere er forholdet mellem anaforvalg og grammatiske relationer, og at den korrelation der er på sætningsplan mellem grammatisk relation og topikalitet her er taget for givet (som i talrige andre fremstillinger, jf f.eks. diskussionen i Haberland & Nedergaard Thomsen 1991). Som sagt mener jeg ikke det undergraver fremstillingens konklusioner, eftersom den forudsatte korrelation mellem subjektstatus og topikalitet er rimelig robust – men afklaringen af tekstualiseringsprocessen venter stadig på en begrebsmæssig afklaring af grænsefladen mellem tekst og kode.

Gunver Skyttes artikel handler om diskursmarkering og konnexion. De to grundbegreber præsenteres med en metafor om det horisontale over for det vertikale, idet konnexion siges at handle om den lineære sammenhæng mellem propositioner, mens diskursmarkering siges at ligge uden for det lineære tekstforløb ved at stå som brud 'oppefra' af meta- eller interaktiv karakter. Denne sondring forekommer problematisk, jf den vægt der i den foregående artikel blev lagt på netop propositionernes hierarkiske snarere end lineære orden. Også i denne artikel tematiseres forholdet mellem mikro- og makrostruktur (jf også indledningen ovenfor); definitionen af konnexion som noget lineært kunne derfor godt fremstå som om den afspejler en specifik egenskab ved de fundne tekstsammenhænge, nemlig at lineært additive sammenhænge spiller så stor en rolle i dem (jf p.427). Denne tanke understøttes af at der er et afsnit der hedder *Makrostrukturel og metatekstuel konnexion*; i denne titel synes den 'vertikale' dimension at have sneget sig ind i den lineære afdeling (p.443). I diskussionen af diskursmarkering fokuseres specielt på 'reformulering' (svarende til repair/reparatur i den terminologi der bruges i konversationsanalyse), holdningsmarkerende partikler (herunder modalpartikler) og metakommentarer.

Blandt de fundne forskelle bemærker man den typologisk interessante parallel mellem brug af *jo* i dansk og brug af visse verbalformer i italiensk, samt brugen af sekventielt *så* i dansk og brugen af fremtidsformer i italiensk. Ved *jo* sættes parallellen i sammenhæng med at markeringen af forudsat indforståethed ved *jo* har en vis lighed med det forudsatte orienteringspunkt der kendetegner de modsvarende italienske verbalformer (imperfetto, trapassato prossimo og gerundio, jf pp.465-66).

Bente Lihn Jensen skriver om periodeopbygningen i dansk og italiensk som den belyses af de indsamlede data. Her bruges materialet på klassisk empirisk vis til at undersøge en intuitiv fornemmelse der går ud på at italienske sætningsperioder typisk er mere komplekse end danske. Som forudsætning for den kvantitative undersøgelse er der en nyttig diskussion af forskellige typer mere eller mindre problematiske verbalkonstruktioner, herunder (baseret på et oplæg fra Erik Hansen og Lars Heltoft) af den danske V-og-V-konstruktion (*sidde og spise, komme og hente*). De kvantitative resultater bekræfter den intuitive forventning om større periodekompleksitet på dansk. I de italienske data er der dels flere prædikationer pr. periode, dels er der mere hypotakse sammenlignet med paratakse, og dels er nogle af de hypotaktiske konstruktioner mere kompakte på italiensk: otte ud af ni danskere benytter en finit tidsbisætning i referatet af slutscenen af 'Mr. Bean på biblioteket', a la *mens sidemanden vender ryggen til, bytter Mr. Bean om på deres bøger* – mens kun én af de italienske forsøgspersoner bruger denne udtryksform og i stedet foretrækker nonfinite konstruktioner eller nominaliseringer. Ikke overraskende er periodekompleksiteten lavere i de mundtlige data på begge sprog. Som et biprodukt af den kvantitative undersøgelse konstateres det at der er betydelige forskelle i frekvensen af de forskellige konstruktionstyper efter input, men disse resultater diskuteres ikke nærmere.

Som det er fremgået er det sproglige kategorier, der er udgangspunktet for undersøgelsen, snarere end tekstlige. Lige i slutningen antydes konsekvenserne af at basere en beskrivelse af de enkelte perioder og deres dele på et tekststrukturelt udgangspunkt a la Matthiessen & Thompson (1988), og forskellene i vurdering af hvad der er 'underordnet' bliver markeret. Ligesom problemet om topic-begrebets status, diskuteret ovenfor, rejser denne antydede diskussion spørgsmålet om forholdet mellem kode og tekst som et problematisk forskningsmæssigt frontafsnit i et værk der handler om tekststrukturering. Gennemførelsen af en sådan analyse siges af forståelige grunde at ligge 'udenfor denne artikels rammer' – men dette punkt danner en bekvem overgang til en afsluttende kommentar om projektet som helhed. Det drejer sig her om det vanskelige problem med at få empirien og generalisationerne til at gå sammen om at skabe klare fokusområder i et værk af denne karakter.

Hvis man – uden at have set titlen – blev spurgt om hvad dette værk som helhed handler om, ville man nok ikke klart erklære at dets genstand er strukturering af tekster. Som det næsten er uundgåeligt når det drejer sig om førstegrøden af et projekt der har udgangspunkt i en dataindsamling, med det vældige arbejde det er at få en sådan empirisk opgave gennemført, er hovedbestræbelsen i afhandlingerne under ét at beskrive 'fangsten': hvad finder man når man ser på materialet ud fra de forskellige synsvinkler, man har været interesseret i? Ligeså naturligt er det at med et design som leverer identisk input til produktion på to sprog, er en vigtig interesse at finde og kommentere punkter hvor der kan findes en forskel, hvad enten den vedrører koden eller teksten eller begge dele; og det er ikke muligt på rent empirisk grundlag at skille disse ting ad. Temaet er derfor reelt: hvad finder vi i data – og skam få den der tænker ilde herom. Men det betyder at man ikke er kommet til et punkt, hvor der fremstår en afklaret emnemæssig fokus i arbejdet. Det fremgår glædeligvis af henvisninger undervejs, at arbejdet med materialet fortsætter, for der er grund til at tro at resultaterne kan danne basis for en

række mere fokuserede diskussioner om kode og tekst, ligesom frøhistorierne viste sig at kunne bruges til at diskutere kodningsstrategier omkring bl.a. aspekt og 'ground'-elementer. Ét af elementerne i denne fokuseringsproces ville jeg ønske blev en skærpelse af diskussionen om grænsefladen mellem de sproglige valg og de tekstlige valg – fordi det er et punkt hvor både materialet og de foreliggende analyser i så høj grad selv synes at lægge op til det.

Litteratur

- Berman, Ruth and Dan Slobin (eds.): *The crosslinguistic study of language acquisition*. Hillsdale, New Jersey 1985: Lawrence Erlbaum.
- Chafe, Wallace L. (ed.): *The Pear Stories. Cognitive, Cultural, and Linguistic Aspects of Narrative Production*. Norwood, N.J. 1980: Ablex.
- Haberland, Hartmut – Ole Nedergaard-Thomsen: »The long and winding road towards a theory of grammatical relations«, *Journal of Pragmatics* 16, 2: 179-205, 1991.
- Mattiessen, Christian & Sandra A. Thompson: »The structure of discourse and 'subordination'«. In Haiman, John & Sandra A. Thomson (eds.), *Clause combining in grammar and discourse*. Amsterdam/Philadelphia 1988: John Benjamins.

Peter Harder

Laila Akslen: Norsk barokk. Dorothe Engelbretsdatter og Petter Dass i retorisk tradisjon. Cappelen Akademisk Forlag as. Landslaget for norsk-undervisning, Oslo 1997. 227 s. Pris i Danmark: ca. 275 kr.

I og for sig burde det være selvindlysende. Når man vil læse forfattere fra 1600-tallet, bør man læse dem med de forudsætninger, disse forfattere selv havde. Vupti, den hermeneutiske cirkel er brudt. Videnskabsteoretisk er dette naturligvis ikke muligt, men Laila Akslen har gjort et forsøg, der kommer et godt stykke ad vejen. Man er blevet klogere på mange ting, når man lægger bogen fra sig. Bogen er blevet til med støtte fra Det faglitterære Fond i Norge.

Som undertitlen angiver, handler bogen først og fremmest om de to mest fremtrædende (dansk)-norske barokdigtere, Dorothe Engelsbretsdatter og Petter Dass, men placeringen af dem i den større europæiske tradition, de er en del af, gør bogen anvendelig for alle, der er interesserede i perioden. Laila Akslen, der i 1970 udgav en omarbejdelse af sit speciale *Feminin Barokk*, er gymnasielærer med hovedfag i norsk og sidefag i tysk, kristendomskundskab og religionshistorie. Det er en kombination, der er med til at give bogen dens soliditet. At den samtidig er pædagogisk skrevet og det nynorske ganske let læst, kan måske give en bred læserskare lyst til at give sig i kast med bogen, som af forfatteren selv omtales som en *brugsbog*, der ikke behøver at blive læst fra perm til perm. Bogen rummer både oversigtskapitler og lange digtanalyser, hvor specielt analyserne og sammenligningerne af Dorothe Engelbretsdatters og Petter Dass' digte i anledning af Bergens brand er omfattende.

Eftersom bogen rummer en introduktion til to af »de tre rødder, hvoraf enhver europæer i middelalder og nyere tid har suget næring: den antikke, den kristne og den nationale arv«, som Erik Dal skrev i *Judichær: Hans værk og hans kilder* (Indledning til *Danske Metrikere*, København 1960, s. 221), mangler undertitlen imidlertid en meget væsentlig oplysning, nemlig, at den retoriske tradition kun er én af de to hovedsynsvinkler, som de to forfatterskaber anskues ud fra. Den anden, den kristelige, bibelstærke synsvinkel spiller bogen igennem en mindst lige så stor rolle som retorikken. Men måske er forlaget bange for at skræmme læsere væk med et ord som *kristelig*? Begrebet *retorisk* har derimod de sidste 10 år haft positive og moderne konnotationer, efter at det gennem 1970'erne og 1980'erne havde levet en hensygnende tilværelse i udkanten af dansk- og litteraturvidenskabsstudiet. Til den retoriske tradition hører for 1600-talsmennesket en praksis, der ikke alene trækker på antikke mønstre, men også på kirkefædrene, herunder især Augustin, der selv var retoriklærer. Den tidlige kristne kirkes forkæmpere måtte jo hævde Biblens retoriske værdi i en verden, der var vant til antik klassisk retorik.

Akslen angiver selv, at hun henter sin metodiske ballast fra især tysk og svensk barokforskning; og et hastigt blik på litteraturlisten peger da også på, at Tyskland har givet langt den største inspiration. Det tyske islæt kan også overføres til arbejdsmetoden: tysk grundighed, hvilket er ment som en ros. Hun overstår ikke desto mindre diskussionen om anvendelsen af begrebet *barok* på omkring en side med en traditionel gennemgang af, hvad barok kan stå for eller indeholde: enevælde, ortodoksi, magt- og pragtudfoldelse, uro, krig og ulykker, modreformation, et antitetisk livssyn. Hun er også opmærksom på, at megen barokforskning fra 1880'erne og fremefter bygger på analyser af især kunst og arkitektur, kun i mindre grad af litteratur. Akslen tager afstand fra den barokforskning, der faktisk bruger det ikke-barokke som norm for god digtning og derfor dybest set slet ikke bryder sig om barokdigtning, således en del norske litteraturhistorier. Et dansk eksempel herpå, som hun selvfølgelig ikke nævner, kunne være Vilhelm Andersen *Den zjirlige Stiil* (København 1893), der fordrer en naturlighed som hos Oehlenschläger eller Christian Winther, og som for rigtigt at vise, hvor rædselsfulde fx tautologiske ordophobninger kan være, ikke tager udgangspunkt i en ægte baroktekst, men i udtryksformen hos Else Skolemesters fra Holbergs *Barselstuen*.

I en fodnote på side 24 kommer der et spagfærdigt forslag til i lighed med nyere tysk forskning på området at operere med et begreb som *Frühneuzeit*, som Akslen foreslår oversat til det efter min mening ikke særligt mundrette »tidlig nytid« (s. 218). Hvilken konsekvenser vil det mon få for andre nordiske sprog? Men hun har nok ret i, at begrebet *barok* stadig for mange, der smagsmæssigt foretrækker en mere goethesk-klassisk stil, har en lidt negativ klang. Akslen foretrækker dog under alle omstændigheder at lade digtningen tale for sig selv frem for at lade etiketter, »tvangstrøjer«, som hun kalder dem, være styrende. Hun er også opmærksom på, at selv om antiteser gælder for at være typiske for barokken, vil de altid være nødvendige i en metafysisk tilværelsesfortolkning, hvor det gælder om at skildre et her og et hisset (s. 164). Akslen læser faktisk en del fortrøstningsfuld luthersk harmoni i flere af teksterne.

I øvrigt er skellet mellem den religiøse og den verdslige litteratur før romantik-

ken ikke skarpt; og de verdslige genrer (hyrdedigt, lejlighedsdigt m.v.) trækker også på religiøse motiver og kristelig tankegang (s. 22). »Å plassere 'kristeleg' diktning i ein bås for seg sjølv utanfor den 'verdslege' og litterært sett aksepterte litteraturen var ikkje aktuelt på 1600-tallet« (s. 101). Et eksempel på, at det kristne og det hedenske går fint i spænd, har vi også med begrebet *Contemptus mundi*, verdensforagten, der både er et gammelt stoisk og et gammelt kristent motiv (s. 195).

Andre har karakteriseret perioden som den, hvori modersmålsdigtningen for alvor begynder, og hvor stilen skiller sig ud fra den klassiske ved sin »natur«. Akslen påviser, at »Sjølvs då morsmålet kom inn i diktinga, vart dei gamle teoriarne, arbeidsmåtane, mønstra og sjangrane førte vidare« (s. 40). Det er disse gamle teorier, nemlig udvalgte dele af den klassiske retorik og den brug, de to udvalgte digtere gør af den, der er Akslens emne. Samtidig er hun opmærksom på det næsten paradoksale, der ligger i, at Petter Dass' og Dorothe Engelbretsdatters tekster, som rummer megen lærd skriftsprogstradition, faktisk er blevet til i en kultur, der er mundtlig, ligesom de fleste digte er møntet på et ikke-lærd publikum. »Då bøker og trykte tekstar vart allemannseige, var også tida ute for den klassiske retorikken« (s. 28).

Hendes åbne syn på barokkens snurrigheder medfører også en rehabilitering af lejlighedsdigtningen, der ellers ofte opfattes som temmelig plat. Samtidig understreges det, at størsteparten af begge forfatterskaber består af brugsdigtning på mange niveauer. I den forbindelse indgår en analyse af Dorothes gravdigt over sig selv, Liig-Sang. Den 'nøgle', som ligger i indledningstekstens **Den Ensom Daglønnerlnde, Saligheden Af Hannem Begierte = Dorothe Engelbretsdatter, Salig Ambrosius Hardenbecks** vil jeg dog ikke kalde et *anagram*, idet kun forbogstaverne anvendes, ikke ordene i deres fulde udstrækning.

Metrikken spiller ikke den store rolle for Akslen, om end hun i forbindelse med *En Aandelig Sang* af Engelbretsdatter bemærker, at et rimskema AbAbCC giver mulighed for at lade C-linierne være en slags konklusion på de foregående fire (s. 204), hvilket i øvrigt gælder generelt, ikke specielt for det pågældende digt. En bemærkning om Hildebrandtstrofen s. 118 påpeger, at denne strofeform oftest er knyttet til heltedigtning eller gravsalmer.

Slående er opsummeringen af forskellene på Petter Dass og Dorothe Engelbretsdatter. Hvor Dass foretrækker figurer, bruger Engelbretsdatter troper. Hvor han har appelfigurer som tiltale, udråb, spørgeformer, indføring af fingerede opponenter, vil hun hellere appellere til følelserne, åbne sindet for sorg og glæde, tårer og inderlig lovsang. Hvor han har større billedflader og let tilgængelige billeder, har hun en tættere billedbrug. Han tolker bibeltekster i lyset af luthersk dogmatik, hvor hun foretrækker allegoriske tolkningsmåder. Ud over at vi her får demonstreret forskellene på de to digtere, ser vi også, hvor stor spændvidden er i perioden. Man kan ikke kun nøjes med den ene type af fremstillingsformer. Her påvises også en sammenhæng mellem de digteriske tekster og forskellige modtagere. Dass' publikum er mere udannet, mindre belæst. Men uanset begge digteres brede appel bygger megen af deres digtning på lærde forudsætninger. At Dass havde dem i kraft af sin teologiske uddannelse, er ikke underligt, men der foreligger ikke noget om Engelbretsdatters formelle uddannelse.

Akslens læsninger påpeger den tætte sammenhæng, der er mellem mange digteriske tekster og katekisme- og bibelord. Dette gælder ikke blot parafrasedigte

som fx Dass' *Om Skabelsen*, men også andre tekster. Den ikke-bibelsesterke læser får dermed mulighed for at afgøre, om et specielt billede eller udtryk stammer fra digteren selv eller fra det religiøse forlæg. De fleste gange citerer Akslen Biblen i moderne norske oversættelser (1978 og 1994), men hun er opmærksom på, at det dengang var Christian IV's Bibel fra 1633, der har været digternes udgangspunkt. Hvor stor betydning dét har for digternes ordvalg, kunne det have været interessant at se.

Henimod slutningen perspektiverer Akslen frem mod nutiden til anvendelsen af gamle salmer i dag. Hun har en diskussion af, i hvor høj grad man skal tilpasse de gamle salmer til nutidig brug i salmebøgerne. Skal salmebøger være museer over tidligere tiders tankegange?, spørger hun s. 173. »Fr salmereviderande og Petter Dass-kjennarar villige til å ta Dass på fullt alvor også i det som er tydeleg luthersk dåpslære og ubehagelege og provoserande formaningar?« (s. 180). Med andre ord går hun fra at forholde sig påvirkningshistorisk og analyserende til teksterne til at ramme dybt ned i en moderne kirkelig diskussion. Det er ganske modigt i en tid, hvor det anses for mere nærgående at spørge til menneskers tro end til deres seksualliv. Akslen undgår selv at svare på spørgsmålet, men påpeger de vanskeligheder, det vil medføre at gengive fx Dass, så hans eget digteriske ideal stadig træder frem. Det vil kræve netop den indsigt i Bibel, tradition, brugssituation og digtekunst, som Akslen har og er villig til at videregive.

Bogen har så mange glimrende gennemgange af, hvordan forskellige bibelske figurer bruges i den typologiske tolkning, at den ville vinde med et typologisk stikordsregister, således at den også kunne bruges generelt og ikke bare på Dorothe og Dass. For eksempel er udlægningen af næsten hvert eneste element i lignelsen om Den barmhjertige Samaritan (Luk. 10, 25-37) et sandt fund for ikke-teologer (s. 49). Men det har måske været et forlagskrav, at bogen ikke blev for omfattende? Det er på den anden side også godt, at vi ikke bliver præsenteret for en ren facitliste, for dét kan ikke lade sig gøre. Fx er Akslen yderst opmærksom på, at et ord som *løve* kan betyde noget helt forskelligt, afhængigt af konteksten. Løven kan i én sammenhæng være et konge- eller sejrsvyr, et billede på Kristus (s. 157), i en anden sammenhæng er det demonisk dyr eller udyr (s. 159).

Det letter umiddelbart læsningen, at Akslen er sparsom med at anvende de slutnoter, der findes efter hvert kapitel, men for fagmanden er det indimellem en ulempe ikke straks at kunne se, hvorfra hun henter sine udsagn og ideer.

Det kan være et udslag af tanken om, at vi ikke behøver at læse bogen fra ende til anden, der gør, at vi både s. 132 og s. 139 skal have gentaget hovedmønstrer for lutherske prædikener, men det burde ikke være nødvendigt med så kort interval. På den anden side er nogle af analyserne så sparsomme med citater, at de kræver, at læseren har Dass' eller Engelbretsdatters værker liggende ved siden af sig.

At Norge i 1600-tallet var en del af dobbeltmonarkiet, kommer Akslen stort set kun ind på i forordet. Dass og Engelbretsdatter betragtes udelukkende som norske digtere – på trods af, at det skriftsprog, de benytter sig af, vel egentlig er dansk. Med henvisning til Syvs *Nogle Betenkinger om det Cimbriske Sprog*, 1663, taler Akslen s. 156 om, at man i Danmark i denne periode er særlig glad for ordet cimbrisk. Anderledes udtrykt: der har i den norske del af dobbeltmonarkiet ikke været de samme teoretiske forsøg på at fremme modersmålsdigtingen, som vi ser i Danmark, hvor der op gennem århundredet udkommer en stadig strøm af

grammatikker og prosodier. Er det mon, fordi egentlig norsk modersmålsdigtning i givet fald ville være dialekt?

For Akslen er interessen for 1600-tallet så at sige selvlegitimerende. Det er på sin vis velgørende, at hun ikke søger at føre en moderne tilværelsesstolkning ned over barokken eller omvendt: gøre en barok tankegang til en faktor, vi kan finde fx i vore dages eksistensfilosofi, eller som vi kan bruge til at udvide vores eget tilværelsessyn. Vi hører faktisk ikke noget om, hvad vi egentlig skal bruge barokken til. Bogen er først og fremmest skrevet for fagfolk, for dem, der skal undervise i 1600-tallet, og som ikke selv har tilstrækkelig viden til at få hul på teksterne. Og dét formål opfylder den – både for danske og norske brugere.

Vibeke A. Pedersen

Sune Auken: Eftermæle. En studie i den danske dødedigtning fra Anders Arrebo til Søren Ulrik Thomsen. Museum Tusulanums Forlag, København 1998. 239 s. 198 kr.

Om dødedigtet som genre er der ikke tidligere skrevet på dansk. Der foreligger analyser af enkelte digte eller specialstudier af en enkelt forfatters dødedigtning; især må nævnes Flemming Lundgreen-Nielsens »Rød og hvid i Billedsalen«. Grundtvigs døds- og mindedigte« (i *Grundtvig-Studier* 1980-81). På norsk findes en utrykt specialeafhandling om dansk-norsk dødedigtning i det 17. og 18. århundrede, Vigdis Berland Øysteses *At Skrifve Vers om Døde Liig* (Universitetet i Bergen, 1995). På svensk er hovedværket Carl Fehrmans studie *Diktaren och Döden. Dödsbild och förgängelsestänke i litteraturen från antiken till 1700-talet* (Stockholm 1952), der blandt sit materiale også omhandler dødedigte. Det sker dog under en bredere, motivhistorisk vinkel, hvor dødedigtets genre ikke afgrænses eller problematiseres. Det eneste mig bekendte tilløb til en genredefinition findes i John W. Draper: *The Funeral Elegy and the Rise of English Romanticism* (New York & London, 1929). Sune Aukens *Eftermæle* placerer sig for så vidt i et lidet befolket forskningslandskab, og hans afhandling har betydning alene ved at åbne dette landskab for et dansk publikum.

Afhandlingen er en genrehistorisk undersøgelse, der falder i to hoveddele: først en systematisk beskrivelse af dødedigtets karakteristika (eller »væsen«, som forfatteren foretrækker at skrive) og dets forhold til beslægtede genrer; dernæst en historisk redegørelse for genrens udvikling fra det 17. århundrede til nutiden, belyst gennem analyser af enkelte digte. Hertil følger sig en registrant over de ca. 500 digte, der ligger til grund for afhandlingen, idet forfatteren dog bemærker, at registranten kun udtømmer omtrent en tiendedel af det samlede materiale.

Afhandlingen er stærk i det analytisk-historiske. Den halve snes digtanalyser i fuld størrelse, som bogen rummer – fra Anders Bording og Kingo over Ewald, Oehlenschläger, Grundtvig, Sophus Claussen og Tom Kristensen til Thorkild Bjørnvig, Vagn Lundbye og Søren Ulrik Thomsen – overbeviser uanstrengt om deres egne pointer. Læsningerne er sensitive og yder digtene retfærdighed som selvstændige kunstværker (med en enkelt undtagelse, hvorom nedenfor), samtidig med at de godtgør digtenes historiske repræsentativitet eller betydning.

Begyndelsen af den genretradition, afhandlingen vil beskrive, sættes til sidste halvdel af det 17. århundrede – ikke fordi der ikke er skrevet dødedigte før, men fordi man derfra kan »følge en ubrudt række af digte skrevet af den danske litteraturs store digtere – først Anders Bording« (s. 49). Arrebo, som optræder i undertitlen, nævnes kun *en passant*, fordi hans digt over dronning Anna Catharine (1612) anskues som et isoleret fænomen.

Det markante træk ved det 17. århundredes dødedigte er deres uniforme karakter: I menneske- og verdensbilledet og i synet på døden er de som skrevet over en skabelon, hvilket demonstreres ved Bordings digt »Over Caspar Schøller« (1670), der afsløres som en behændig sammenskrivning af i forvejen fastlagte elementer, snarere end en individualiseret tekst rettet mod netop Schøllers dødsfald. Til forklaring af denne uniformitet vejes tre faktorer op imod hinanden: en politisk (enevælden), en religiøs (den lutherske ortodoksi) og en mere alment ideologisk (barokken). Den første findes for let, idet der ikke spores nogen mærkbar forskel på dødedigtene før og efter enevældens indførelse. Dette er en pointe, polemisk rettet mod det redaktionskollektiv, der i 1971 udgav *Barokkens lejlighedsdigtning*, og som ville gøre netop enevælden til den altforklarende faktor. Pointen udelukker naturligvis ikke, at dybereliggende sociologiske kræfter, for hvilke enevælden også kunne være et udtryk, spillede en rolle; de falder blot uden for Sune Aukens synsfelt. I stedet betones den lutherske ortodoksi og barokkens centralistiske, hierarkiske livssyn som de kræfter, der ensretter digtene. Der spores dog også en latent modsætning mellem kræfterne, idet den lutherske lære om sjælens frelse ved Guds suveræne nåde undertiden står uformidlet over for barokkens ønske om at hylde den afdøde for hans geminger og hans personlige storhed.

Dødediget er en konservativ genre, og de forandringer i livssyn og verdensbillede, som finder sted i løbet af det 18. århundrede, slår først sent igennem. At Bibelens autoritet drages i tvivl, og at det menneskelige subjekt bliver sin egen vurderingsnorm, mærkes ikke umiddelbart i en genre, der er bundet til at fortolke den grundsituation i tilværelsen, som tydeligst demonstrerer menneskets afmagt. Den opstigende borgerklasses indflydelse på genren viser sig i første omgang alene ved, at også dens medlemmer bliver gjort til genstand for dødedigte.

Et afgørende gennembrud sker her, som i mange andre sammenhænge, med Johannes Ewald; hans »Taarer ved Herr Frederik von Arnshachs Grav« (1772) læses som det første moderne dødedigt. Idet den tilsyneladende beherskede digter bryder sammen i sorg over den døde og bevidner sit eget sammenbrud i og med sit digt, opstår en radikalt ny, individualiseret jeg-stemme, som herefter står til rådighed for genren. Det jeg, som opstår, er dog samtidig det moderne splittede, hvor en kølig, komponerende bevidsthed nærer sig af privatpersonens oprørte følelser.

Individualiseringen af dødedigtningens jeg-stemme forfølges videre over Baggesen til romantikken, hvor den bl.a. manifesterer sig i en selvbevidsthed hos digteren, der ikke længere kan finde sig i at være en bestilt lejlighedspoet. Den sorg, han giver udtryk, skal være hans egen. Det betyder på længere sigt, at dødedigtningens cirkel indsnevres eller forskydes til kunstnerens personlige venner, og traditionen fra det 17. århundrede dør langsomt ud i løbet af det 19. I det 20. århundrede skrives dødedigtene i vidt omfang over kunstnere.

Med hensyn til dødedigtenes emne, beskrivelsen af den afdøde, lod individua-

lisingen vente på sig. Ganske vist afløstes den store mand, hvis handlinger havde afgørende betydning for kirkens, statens eller verdens tilstand, af den gode borger, hvis jævne liv udfoldede sig i en snæver kreds. Men det betød kun, at idealet blev et andet, ikke at stereotypien i de enkelte digte blev mindre. Sune Auken hævder, at romantikkens optimistiske henvisning til en højere verden, som mennesket allerede i dette liv kunne træde i forbindelse med, ikke betød nogen forandring i denne henseende. Det romantiske jags forbindelse med altet og dets dermed forbundne selvudvidelse forblev usynlige begivenheder, og dets jordiske skæbne lignede alle andres, hævder han (s. 101). Det er dog en karakteristik, som hans egen læsning af Oehlenschlägers »Wiedewelt« (1803) burde modificere. I dette digt fremstår billedhuggeren ganske vist i det ydre som en plaget stakkel, men digtet opretter eller udfolder netop det indre rum, hvor han – ved sit selvmord – træder i forbindelse med kosmos, den højere natur, som han sjæleligt tilhører. Sune Auken ser og beskriver det, men fastholder Wiedewelt på hans borgerlige skæbne, skønt digtet knytter hans identitet til den kosmiske. Her er det for en gangs skyld, som om der mangler en dimension i forståelsen.

Overhovedet får Oehlenschläger en ublid medfart i afhandlingen. Ud over at flertallet af hans dødedigte afskrives som fade idylliseringer, må han lægge ryg til den impressionistiske generalisering, at hans lyrik er »svær at læse i dag uden fnisen« (s. 119 f). Mon dog? »I Skyggen vi vanke...«? »Underlige Aftenluft...«? »Hvor blev I røde Roser dog...«?

Som den positive modpol til Oehlenschläger, og som den store undtagelse fra reglen om, at det 19. århundredes dødedigtning er præget af konventionel pænhed, står Grundtvig. Dels fordi han ikke forskønner afdøde, men siger rent ud hvad han mener om vedkommende – som når Rasmus Rask får at vide, at hans beskæftigelse med de døde sprog var en stor misforståelse. Dels fordi han ikke idylliserer døden til at være en harmonisk overgang til de himmelske sale, men anser den for at være en gru, fra hvilken mennesket skal frelses. I begge henseender peger Grundtvig frem mod den moderne dødedigtning, hvor den afdøde ofte ses som en individualitet med både lys- og skyggesider, og hvor døden gerne fremtræder i sin rå meningsløshed.

I bogens måske bedste kapitel: »Dødedigtningen efter 1870« giver Sune Auken et klart og indholdsrigt overblik over de moderne dødedigtes fællestræk. Væsentligst er, at metafysikken, forestillingen om et efterliv hinsides, er faldet bort. I det højeste er den blevet erstattet af en tro på afdødes fortsatte eksistens i sit værk eller i de efterlevendes erindring. Dertil kommer, at forestillingen om det eksemplariske menneskeliv er forsvundet; for et moderne dødedigt er det liv vellykket, som er levet i troskab mod sig selv. Endvidere betyder kombinationen af den individualiserede jag-stemme og det individualiserede portræt af afdøde, at *der altid er en vis distance mellem digteren og hans emne, ingen fuldstændig samfølelse*. Endelig konstateres det, at dødedigtningen i det 20. århundrede ikke eksisterer som »organiseret genre« (s. 162), men at de digte, der skrives, indgår i deres respektive forfatters produktion på linie med vedkommendes øvrige digte. Svarende til, at den institutionaliserede lejlighedsdigtning fra det 17. århundrede dør ud i løbet af det 19., erstattes den altså i det 20. århundrede af en række personlige dødedigte, som har deres rødder i Ewalds digt over Arnsbach.

I det afsluttende kapitel har Sune Auken meget pædagogisk samlet de ca. 12

digte, der blev skrevet i anledning af Michael Strunges selvmord i 1986. Skønt de fleste af digtene ikke er gode, viser de tilsammen, hvor individualiseret den danske dødedigtning er i dag. Forfatteren konkluderer, at hvor man i det 17. århundrede kunne skrive stort set det samme digt over forskellige personer, kan der nu skrives vidt forskellige digte over samme person. De bedste af digtene sættes derpå i relation til genretraditionen, og her træder især Søren Ulrik Thomsens »Tandlæge. Gravsted. Vielsesring« i relief. Det er et digt, som hævder, at enhver »fortolkning« af døden er en projektion, der ikke har nogen sammenhæng med sin genstand, og som reducerer den afdødes »efterliv« i de overlevendes erindring til private forestillinger uden gyldighed. Ved således at demtere den moderne erstatningsmetafysik skriver dette digt genren frem til et nyt nulpunkt.

Målt mod afhandlingens historiske del virker den systematiske spinkel. Beskrivelsen af genrens »væsen« er lidet prægnant, bl.a. fordi den indledende, simple definition – »et digt skrevet i anledning af et dødsfald i digterens samtid« (s. 15) – ikke rigtig problematiseres eller finindstilles, men blot garneres med nogle betragtninger over lejlighedspoesi og kvalitet, livsfortolkning og dødsfortolkning, det individuelle og det almenmenneskelige. Denne manglende prægnans i beskrivelsen af genrens centrum kunne der til dels være rådet bod på ved en detaljeret beskrivelse af dens periferi – af genrens grænser ind mod andre genrer. Men forfatteren inddrager kun to eller tre nabogenrer, nemlig portrætdigtet, det historiske portrætdigt og nekrologen. Man savner en afgrænsning i forhold til ligprædikenen og gravskriften såvel som til æremindet, hyldestdigtet ('Lobgedicht') og klagedigtet ('Todesklage'), måske også til dødsberedelsesbøgerne og de digteriske fremstillinger af dødedansen.

Heller ikke den grænsedragning, som foretages, er altid præcis. Når det fx hedder om nekrologen, at den »skal leve op til vore forestillinger om biografisk sandhed, mens dødedigtet skal opfylde vores krav om kunstnerisk sandhed« (s. 38), så er det en forenklet modstilling. Formentlig sigtes der til nekrologens forpligtelse på de ydre, biografiske data, som det også antydes i en bemærkning om billedet af afdøde, der skal være »objektivt i videnskabelig forstand« (ibid.); men netop nekrologgenren er samtidig underlagt stærke krav om retouche og hensyntagen til de efterladte – 'de mortuis nil nisi bene'.

Spinkelheden i genrebeskrivelsen skyldes nok til dels, at Sune Auken ikke har kunnet formulere sig op imod en allerede eksisterende definition af dødedigtet. Men han kunne godt have udnyttet den forskning, der faktisk eksisterer. Særlig relevant forekommer John W. Drapers værk om den engelske begravelseseselegi, der følger genren gennem to århundreder og viser, hvordan det klassiske dødedigt opløstes, samtidig med at det stillede sin diktation og sit billedsprog til rådighed for romantikkens gennembrud. Også i Carl Fehrmans motivhistoriske studie findes tæt skrevne og stofmættede afsnit om begravelseslyrikken i det 17. og 18. århundrede, herunder ét, hvori barokkens svenske dødedigte jævnføres med dens ligprædikener (s. 250-276). Man kunne endvidere pege på Walther Rehm: *Der Todesgedanke in der deutschen Dichtung vom Mittelalter bis zur Romantik* (Halle 1928), som Fehrman i vidt omfang bygger på. Ingen af disse afhandlinger forekommer i *Eftermales* bibliografi. I Göran Stenbergs disputats *Döden diktarar. En studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-*

talet (Lund 1998) findes desuden et afsnit om dødedigte i det 17. og 18. århundredes svenske ligprædikener, men det har Sune Aukén af gode grunde ikke kunnet benytte.

Johnny Kondrup

Kirsten Dreyer: H.C. Andersens brevveksling med Lucie og B.S. Ingemann I-III (I-II breve, III kommentarer). Museum Tusulanums Forlag, København 1998. 538 kr.

Det er et besynderligt forhold i humanioraen, at der selv på meget tæt beskrevne områder tilsyncladende altid er helt åbenlyse opgaver, som ikke er blevet løst. Dette kan man ikke lade være med at tænke på, når man får Kirsten Dreyers udgave af brevvekslingen imellem H.C. Andersen og Lucie og B.S. Ingemann i hånden. Taget i betragtning, hvor mange højt kompetente mennesker både herhjemme og i udlandet der har beskæftiget sig med H.C. Andersen, må det henstå som et mysterium, at en omfattende brevveksling fra hans hånd, endda med en betydelig åndspersonlighed i samtiden, kan henligge uudgivet i så mange år. Det har kun delvis været et problem i videnskabelig sammenhæng, fordi et antal forskere selvfølgelig har kunnet finde hovedparten af brevene på Det kongelige Bibliotek. Men håndskriftlæsning er selv i videnskabens verden forbeholdt en udvalgt gruppe af specialister, og selv for dem går det langsomt. At sidde med en forfatters håndskrift er stort set kun noget, man gør, hvis man virkelig har brug for at læse sig dybt ind i hans eller hendes værk, fordi det koster så mange timer. Allerede derfor er Kirsten Dreyers arbejde guld værd, fordi hun ved at bruge det ekstra og meget høje antal arbejdsdage, det må have taget at samle, transskribere og kommentere denne brevveksling, har sparet en række fremtidige forskere megen tid, som de nu kan bruge på noget andet end at forsøge dechifrere breve; i sig selv et væsentligt resultat. Tilsvarende er *H.C. Andersens brevveksling med Lucie og B.S. Ingemann* en gave til dem, der holder af at storme ind på et forskningsområde og lave et eller to mindre arbejder uden ambition om at blive den nye, store fortolker af området. Den slags folk får sjældent eller aldrig tid til at dykke ned i en forfatters håndskrifter og er derfor dybt afhængige af de mere eller mindre mangelfulde tekststudgaver, som forefindes.

Endelig er en pålidelig tekststudgave selvfølgelig også vigtig, fordi den nedsætter antallet af rene fejl-læsninger i forskningen. Det illustreres i nærværende udgave af Kirsten Dreyers påstand om, at i hvert fald én forsker, nemlig Niels Kofoed, gør sig skyldig i adskillige alvorlige misforståelser i sin læsning af håndskrifterne, uden at hun dog giver nærmere argumenter for dette.

Dermed er ikke engang nævnt den gode grund til udgivelsen af brevene, som tydeligst træder i øjnene, når man sidder med de tre fyldige bind: brevene er en fornøjelse at læse. At Andersen skriver gnistrende, er næsten, hvad man kunne forvente, og det kan da heller ikke nægtes dels, at Kirsten Dreyer har ret, når hun i sin indledning bemærker, at brevenes hovedperson er H.C. Andersen, for det er ham, der skrives langt mest om, og dels, at det det vel er på grund af ham, brevvekslingen overhovedet er blevet offentliggjort. Men det må så samtidig tilføjes,

at Ingemann ikke blegner i mødet med Andersens geni, tværtimod. Vel har han ikke, eller kun sjældent, sin yngre kollegas særligt i ungdomsbrevene ofte rablende veltalenhed¹, men hans breve er ofte små pragtstykker og lyser af skarpsindighed. Og det er for undertegnede en af denne udgivelses fineste pointer: her fremtræder et betydeligt mere nuanceret billede af Ingemann end de flove forestillinger om den naive, næsten tumpede salmedigter og forfatter af kulørte romaner, man jævnligt løber ind i selv i ellers højt kvalificerede kredse². Eksempler er der nok af, lad mig give et enkelt fra et af de tidlige breve, hvor han for mig at se demonstrerer, at han har et usædvanlig skarpt, men samtidig medfølelse blik for den unge Andersen:

Hvad der hidtil meest har hindret Deres poetiske Udvikling har upaatvivelig været det Uheld, at De altfor tillidsfuld og med en næsten barnlig Hengivenhed har kastet Dem i Armene paa det store tusindtungede og vægelsindede Publicum og i den tomme Selskabs-Verdens Mølledam, førend De vidste hvad De egentlig vilde og hvad De kunde. De er saaledes, uden at have faaet Hold i Dem selv, bleven til en Bold for alle Andres Meninger og Luner; De udpidsker Phantasien og spænder Følelsen paa Pinebænken ved som en Somnambulant bestandig at pusle om i Dagblade og Selskaber og paa Theaterbræderne, hvorved De hver Dag ligesom rykker Deres Livstræ op for at see om det har slaaet Rødder, istedetfor at lade det faae Ro til at samle Kraft baade til Blomst og Frugt. (I. 87)

En passage som den ovenstående viser også et andet karakteristisk træk ved brevvekslingen: dens optagethed af såvel publikum som anmeldere. Igennem hele brevvekslingen diskuterer de to digtere, hvordan deres egne og – i mindre omfang – andres værker er blevet modtaget. Det er tydeligst i brevvekslingens første del, hvor Andersen endnu ikke har fået den status i det danske litterære landskab, han opnåede, og derfor oftere løb ind i meget barske domme, men det fortsætter på et lidt lavere blus helt frem til Ingemanns død. Der er en gennemgående tone af frustration over at være prisgivet en instans, hvis domme man kun i meget begrænset omfang kan opfatte som legitime. Recensenterne fremstår som ubehagelige, bedrevidende og ondsindede, og de to forfatteres frustration understreges af, hvor umuligt det er for dem at protestere over for den døve og tilsyneladende helt egenrådige anmelderinstitution. Man kunne godt synes, at den slags burde være obligatorisk læsning for et antal af landets dagbladsanmeldere. Særlig hårdt går det ud over Christian Molbech, der i de to digteres optik fremtræder som et indskrænket og frådende monster af aggression. Dermed demonstrerer *H.C. Andersens brevveksling med Lucie og B.S. Ingemann* en af primærkildens store fordele: den viser perioden fra et nyt perspektiv. Ingemanns og H.C. Andersens blik på samtiden og på hinanden er ikke med nødvendighed sandere, end hvad man kan læse i en litteraturhistorisk fremstilling, men det er anderledes, fordi perspektivet er anderledes, og er dermed med til at komplettere billedet, hvad netop eksemplet med Christian Molbech kan vise; han er mest kendt for sit arbejde som historiker og litteraturhistoriker og for sit stormfulde venskab med Grundtvig. Det kan Ingemanns og H.C. Andersens vurdering af ham selvfølgelig ikke røkke ved, men den kan nuancere billedet af ham.

Brevvekslingen er udgivet uforkortet, og det betyder selvfølgelig, at der er meget, som ikke synes at være relevant for andre end afsenderen og modtageren. Talløse er de gange, hvor H.C. Andersen oplyser om, på hvilket tidspunkt han nu er at vente til Sorø, eller takker for den store fornøjelse, det var at have været i Sorø, og talløse, særlig i samlingens andet bind, er de hilsner og beretninger om denne eller hins velbefindende, som sendes imellem de to brevskrivere. Sådan må det vel være i en brevveksling, men det betyder, at man som læser nu og da kan komme til at skulle igennem mange ord for at få ret få oplysninger. I det hele taget er den første del af brevvekslingen mest interessant, fordi der i den oftere finder meningsudvekslinger og refleksioner sted, mens brevene fra det senere bekendtskab mere er breve mellem gamle, prøvede venner, der ikke længere bruger dem som medium for mere omfattende drøftelser. Alligevel er det svært at ønske samlingen forkortet. I den videnskabelige sammenhæng, hvori *H.C. Andersens brevveksling med Lucie og B.S. Ingemann* indskrives sig, er der indlysende nok en pointe netop i fuldkommenheden: findes det, findes det her, og det er trods alt kun entusiaster, forskere og anmeldere, som læser bogen igennem fra ende til anden og i ét stræk.

Kommentarbindet til brevvekslingen er meget udførligt, der er afsat knap 400 sider til selve kommentarerne, altså ca. 2/3 af, hvad selve brevvekslingen fylder. Kirsten Dreyer har leveret, hvad der ligner et ganske solidt arbejde, kun ganske sjældent går man forgæves efter oplysninger, og som regel er de oplysninger, som gives, tilstrækkelige. Dog har Kirsten Dreyer efter min smag en tendens til for ofte at give et citat fra en anden primærkilde, gerne andre breve eller Andersens dagbøger og almanakker, hvor jeg hellere ville have haft en beskrivelse fra kommentatorens egen hånd, fordi jeg ikke helt føler, at jeg får fyldestgørende oplysning blot ved at få et andet citat at forholde mig til. Man kan heller ikke helt lade være med at ærgre sig over, at Kirsten Dreyer kun har leveret en ganske kort indledning i stedet for den mere udførlige gennemgang af materialet, man er forvænt med fra DSLs efterskrifter. Det skal imidlertid ikke røkke ved værdien af det store arbejde, hun har udført. Den litterære forskning i dette land er stærkt afhængig af det ret begrænsede antal editionsfilologer, vi råder over; skønt er det for os andre, når de gør deres pligt.

Noter

1. Netop Andersens første breve til Ingemann er måske samlingens højdepunkt. Den overivrige unge mands amokløbende udgydelser, tiggerier om opmærksomhed og mærkværdige selvbevidsthed må have gjort et særpræget indtryk dengang, og de demonstrerer for den nutidige læser klart, hvorfor han midt i sin absurde selvoptagethed ikke var til at modstå.
2. Et overbevisende modbillede til denne forestilling giver i øvrigt Nicolai Erikssen i artiklen »Mellem kosmos og fædreland«, *Transfiguration* 1/1 – 1999.

Sune Auken

Olav Harsløf: Mondegruppen. Kampen om kunsten og socialismen i Danmark 1928-1932. Museum Tusulanums Forlag, København 1997. 365 kr.

Olav Harsløfs bog handler om nogle af 30'ernes politiske modsætninger på den såkaldte venstrefløj af intellektuelle. Hovedpersonerne er »de fire store«, som Hartvig Frisch, Hans Kirk, Broby-Johansen og Harald Rue benævnes. I fokus for redegørelsen står sprængningen i 1932 af Mondegruppen, der siden 1928 havde udfoldet en imponerende kulturel aktivitet af nybrydende karakter. Udgivelsen af bladet Monde havde sine rødder i et andet af Henri Barbusses initiativer, Clarté, hvis danske organ udkom i 1926-27. Fælles for de to foretagender var forsøget på at samle intellektuelle af socialistisk observans på tværs af de partipolitiske skel. Vanskelighederne ved dette projekt er velkendte nok. Først var det socialdemokraterne, der spændte ben for det, siden kommunisterne. Resultatet af Mondegruppens sprængning var, at kommunisterne overtog organisationen med Carl Madsen, Edvard Heiberg og Hans Kirk i spidsen. På det tidspunkt havde bladet skiftet navn til Plan (1932-35). Sprængningen fuldyrkedes med eksklusionen af Mogens Boserup og Per Kirstein, der blev fulgt af bl.a. Ester Boserup (som har været faglig konsulent på bogen), Henning Friis, Harald Rue og Broby-Johansen. Sidstnævnte udgav i forlængelse heraf tidsskriftet Frem (1932-35) med tilknytning til den norske Mot Dag-gruppe.

Sådan er, i meget kort begreb, det forløb, som har dikteret strukturen i bogen, hvis hovedkapitler hedder Clarté, Monde, Plan og Frem. Der er i flere henseender tale om en forlængelse af Harsløfs skitse til den venstreorienterede Kulturdebat i 20'erne (1976). Selvom han formelt set ikke gør krav på at behandle hele debatten inden for samme gebet i 30'erne, så fremsættes der ikke desto mindre drastiske forslag til en radikal omvurdering af tyngdepunktet i den antifascistiske opinionsdannelse frem til 1939. Dette forhold hænger sammen med bogens erklærede formål og Harsløfs påstand om, at *den anden linie* i 30'ernes venstreorienterede debat spillede en langt betydeligere rolle, end det siden er antaget og anerkendt (s. 16). Harsløf kalder denne linie for Clartélinien, fordi han mener, at de ekskluderede/udtrådte medlemmer repræsenterede Mondegruppens oprindelige udgangspunkt. Og han ser linien fortsat i Frem, tidsskriftet Information (1934-36) og de socialistiske faggruppers blad, det nye Clarté (1936-43).

At denne linie er at opfatte som alternativ til, hvad Harsløf uden begrundelse kalder »myten« om de frisindede kulturkæmpere i Plan og Kulturkampen (1935-39), er notorisk. I den forbindelse polemiseres der gentagne gange mod Elias Bredsdorffs formulering fra 1955 om »en ubrudt linie i dansk åndsliv fra Brandes-tidens kulturradikalisme til tidsskriftet »Kulturkampen« i 1930'erne«. Harsløf insisterer på, at Clartélinien var et brud i så henseende, men Bredsdorff hævder sådan set intet om frafald, brydninger eller brud, men kun at den kulturradikale linie var ubrudt, d.v.s. *intakt*. Det er også et fejlgreb, når Harsløf (s. 66) lægger distance til Bredsdorffs engagement i den antifascistiske organisation Frisindet Kulturkamp, men mener, at det er værd at huske samme persons indsats i modstandsbevægelsen. I betragtning af at modstandsbevægelsen kunne rekruttere sikre folk fra netop den organisation, er det en noget uholdbar distinktion.

Det problematiske i Harsløfs forsøg på at bryde, hvad han kalder »det kulturradikale hegemoni«, er ikke hans revisionistiske bestræbelser eller engagement

for »den anden linie«. Problemet er, at Harsløf på forhånd har afskåret sig fra en dokumentation og argumentation ved at lade fremstillingen slutte omkring 1932. Dermed er der kun taget højde for selve fremkomsten af den såkaldte Clartélinie. Hvordan denne linie udviklede sig efter 1933, er der kun spredte bemærkninger om – til eksempel af flg. type:

Konkurrencen mellem de to foreninger og deres blade Clarté og Kulturkampen var hård. Clarté samlede dem der ville analysere og diskutere lag og politik, mens Frisindet Kulturkamp samlede folk med talent for at tegne, skrive, synge, spille og optræde. Dette hjalp blot ikke i den sidste ende. Et så tilsyneladende tilfældigt arrangement som Hitler-Stalinpagten i august 1939 fik Frisindet Kulturkamp med blad og det hele til at falde sammen som et korthus.

Clartéstandpunktet havde sejret og stod som det eneste levedygtige på venstrefløjen.

(s. 531)

Som karakteristisk af bredden i Kulturkampens antifascistiske virksomhed er bemærkningen både misvisende og useriøs.

Olav Harsløf sammenligner sin bog om *Mondegruppen* med de store romaner fra forrige århundrede, der fører læseren frem til handlingens hovedkonklusioner via mangfoldige og snørklede veje. Sammenligningen halter altså i flere henseender. Der er snarere tale om et emne, som har afgivet stof til en dramatisk iscenesættelse. Udviklingen i *Mondegruppen* er for så vidt velegnet til en sådan dramatisering. Vanskeligheden ligger i, at hændelsesforløbet og den dramatiske struktur ikke bare er velkendt, men også tidligere videnskabeligt behandlet. Senest af Morten Thing, hvis afsnit om *Mondegruppen* i hans disputats om DKP og de intellektuelle (1993) får følgende tvetydige skudsmål: »Afsnittet, der er skrevet med henvisning til nærværende bogs manuskript, bringer intet nyt« (s. 70).

Ømtalen af tidligere behandlinger af emnet (specielt s. 14 ff. og s. 61 ff.) – erindringslitteraturen indbefattet – har karakter af en afregning og er foretaget med megen nidkærhed. Formentlig hænger det sammen med Harsløfs oplevelse af at have fundet *den sande løsning på Mondegruppens gåde* (s. 6). Denne oplevelse synes betinget af fundet af *Mondegruppens kassebøger* hos landsretssagfører Carl Madsen i 1975. Harsløf noterer: »Jeg fik bøgerne med mig og blev hurtigt klar over, at det var nøglen i 1930'ernes intellektuelle socialistiske debat jeg havde fået i hænde« (s. 18).

Det er en svaghed ved bogen, at det ikke præciseres, hvori *Mondegruppens* gåde består. Heller ikke i kernestykket om gruppen (s. 142-456) formuleres, endsi- ge løses nogen gåde. *Fremstillingen er dokumentarisk og særdeles righoldig på detaljer.* Til dags dato er det den fyldigste oversigt over gruppens aktiviteter og de brydninger, der førte til sprængningen. Men selv om der også præsenteres nyt materiale, så bekræfter og uddyber det stort set kun baggrunden for den allerede kendte politisk-ideologiske splittelse i gruppen, der fandt en konkret anledning i 1932. Spørgsmålet angik Carl Madsens dispositioner vedr. en indsamling til strejkende skotøjsarbejdere.

Hvad angår Harsløfs fund, *Mondegruppens kassebøger*, skal det understreges,

at han har trukket de konkrete oplysninger ud af dem, som det nu lader sig gøre at få ud af sådanne indførsler: oplysninger om gruppens aktiviteter, økonomi, medlemskontingenter, oplag m.m. Men nogen nøgle til 30'ernes socialistiske debat er disse protokoller naturligvis ikke.

Det meste af det, der er værd at vide om Mondegruppens placering i det politiske og intellektuelle landskab i 30'ernes begyndelse, står faktisk i Morten Things disputats. Hos Harsløf har fremstillingen fået større fylde, hvad der ikke kun skyldes en større faktuel detaljerighed. Når stoffet er svulmet så voldsomt mellem hans hænder, skyldes det, at han tager et tilløb på 142 sider og derefter sætter sig for at genfortælle, hvad der stod i bladet *Monde* nummer for nummer. Denne kronologiske fremstilling fungerer godt i den forstand, at den giver de nødvendige afsæt og stikord til bogens mange udblik og sidespring, interviews med de endnu levende aktører og ikke mindst til Mondes forlagsvirksomhed, Forsøgscenen, Studentersamfundet, bladet *Vi Gymnasiaster* osv.

En tredje kilde til bogens voluminøse præg er, at der gennemsnitlig er placeret et billede eller en gengivelse på næsten hver side. Billedmaterialet har været lidt af en foræring for Harsløf, men udvalget er langt fra lige velbegrundet. En del af underteksterne er sjusket skrevet, og der er for mange af portrætterne, som enten er udaterede eller fejldaterede. Tegningen side 525 forestiller ikke Hans Scherfig, men derimod Harry Alan Potamkin.

I sin afsluttende polemik mod det omtalte »kulturradikale hegemoni« vender Harsløf tilbage til Bredsdorffs formulering om en ubrudt linie siden Georg Brandes. Han vender så at sige bøtten og giver den en tand til, idet han hævder, at det var *Kulturkampen*, der udgjorde et direkte brud med den kultur- og samfundskritiske og ikke mindst partiafhængige linie fra Brandes, over Clarté i 20'erne og PHs *Kritisk Revy*. I modsætning til *Kulturkampens* ide og indhold var det ifølge Harsløf det nye Clarté, som videreførte linien i dansk åndsliv fra Brandestidens kulturradikalisme (jvf. s. 544). Det er en besynderlig påstand, eftersom det netop var *Kulturkampen*, der etablerede et bredt samarbejde på tværs af partipolitiske skillelinier mellem kulturradikale, kommunister og andre antinazistiske intellektuelle. Denne linie skulle også vise sig at være intakt under modstandskampen, selv om den blev midlertidigt afbrudt ved ikke-angrebepagten mellem Hitler og Stalin i 1939.

Det havde været et videnskabeligt fortrin ved bogen, hvis der også var fremlagt dokumentation og analyse for den afsluttende tese. Men der mangler både de analytiske mellemregninger og den historiske dokumentation efter 1935. Logisk set er det ikke noget svar på Harsløfs eget indledende spørgsmål (som i grunden er et postulat) om, *hvorfor* Mondegruppens virksomhed og betydning var så stor, at dens sprængning kom til at præge den kulturelle og sociale udvikling i landet resten af århundredet (s. 5). Sandsynliggørelsen af at det forholder sig sådan, har Harsløf åbenbart taget for givet i selve sit udgangspunkt, der er et forsvar for den opposition mod kommunisterne, som i Danmark blev organiseret i Clartés navn. Partiaafhængig var denne anden linie altså ikke, og den lå meget langt fra det oprindelige udgangspunkt i 20'ernes Clartébevægelse.

Efter bogens udgivelse har Harsløf i en debat om kulturradikalismen i dag fremført den påstand, at han i sin bog har ført bevis for flg.: »den såkaldte kulturradikalisme blev i virkeligheden infiltreret og understøttet af det danske kommu-

nistparti efter ordre fra Den Kommunistiske Internationale i Moskva« (Højskolebladet 30/1998).

En sådan bevisførelse foreligger ikke i Harsløfs bog, og der er heller ikke fremsat nogen direkte påstand af så vidtrækkende karakter i den.

Når Harsløf i sit forord angiver, at en af hans drivkræfter til at skrive bogen har været harme, så må det i bedømmelsen af den tilløjes, at harmen ikke bare er løbet af med ham, men tilsyneladende også har banet vejen for regulære mytedannelser.

Carl Erik Bay